

Давнийтвр

втрраїлсьрежви

ожДобрадлмжера

ІСИДОР НАГАЄВСЬКИЙ

ОБ'ЄДНАННЯ ЦЕРКВИ
Й ІДЕЯ ПАТРІАРХАТУ
В КИЄВІ

1947

ISIDORE NAHAYEWSKY

**CHURCH UNITY AND THE IDEA
OF THE KIEVAN PATRIARCHATE**

A HISTORICAL & THEOLOGICAL SKETCH

"DOBRA KNYZKA" 171   TORONTO 1961

о. д-р ІСИДОР НАГАЄВСЬКИЙ

**ОБ'ЄДНАННЯ ЦЕРКВИ
Й ІДЕЯ ПАТРІАРХАТУ В КИЄВІ**

ІСТОРИЧНО - БОГОСЛОВСЬКА СТУДІЯ

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ДОБРА КНИЖКА"

---

171 випуск

Торонто, р. Б. 1961

Ч. 104/61.

Дозволяю друкувати книжку о. д-ра І. Нагаєвського п. н. "Об'єднання Церкви й ідея Патріархату в Києві".

Торонто, 9 серпня р. Б. 1961.

† Ісидор — Єпископ

Д. К. 171 — 3.000 — 1961, VIII

З друкарні оо. Василян — Торонто

ПЕРЕДСЛОВО

У розгарі другої світової війни, коли українська земля спливала людською кров'ю, Слуга Божий Митрополит Андрій, що ціле своє життя посвятив справі церковної єдності, у відчутті ваги історичної хвилини, заохочував усіх українців, католиків і православних думати, молитися і працювати для єдності наших Церков. Він при всіх нагодах підкреслював, що об'єднання нашої Церкви із Вселенською Церквою зцементує наш нарід в один моноліт та здинамізує наші змагання в боротьбі за дані йому Богом права на своїй землі.

Слуга Божий був свідомий того, які величезні перешкоди лежать на дорозі до такого об'єднання; тому нерозумів наших православних братів, що українські католики бажають тієї єдності не з якихось самолюбних спонук, а керуються волею Господа нашого Ісуса Христа. В одному зі своїх звернень Слуга Божий Андрій писав: **"Хоч у своєму листі до православної інтелігенції говорю, передовсім, про порозуміння, яке ще не було б злукою в одну Церкву, — а таку злуку вважаю можливою тільки колись, після довгих обосторонніх зусиль до Єдності, — то говорючи принагідно про таку злуку, — я старався так представити справу, щоб ясно виходило, що ми, греко-католики, не лише не маємо жадного наміру старшувати й накидатись нашим православним братам, але, навпаки, ми готові навіть із власною втратою їм підчинитися, так що й повна злука двох українських віроісповідань виглядала б так, що радніше треба б говорити про підчинення греко-католиків під владу Київського патріарха..."**

Митрополит Андрій, заохочуючи до праці над церковною єдністю, мав на думці єдність Вселенської Церкви перед злощасним роздором в XI ст., коли ще було "єдино стадо і єдин пастир", — бо така, а не інакша, була воля Ісуса Христа.

Історична наука вже достатньо вияснила, що український нарід у згаданому роздорі Церкви участі не брав, а навпаки, ще цілі сторіччя по цьому роздорі він заховував старі християнські традиції, ставився з пошаною й любов'ю до наслідників св. Петра. Про те свідчить участь наших Владик у Вселенських Соборах у Ліоні, Констанці і Фльоренції, як також взаємини наших володарів із Римом.

Можна твердити, що об'єднання Української Церкви з Апостольською Столицею в Римі під кінець XVI ст. було наслідком довгого еволюційного процесу, що ніколи не переставав нуртувати в душі народу. Вже в тих давніх часах наша Церква стала для нашого народу вікном у культурний світ та причинилася у великій мірі до його релігійного, культурного й національного відродження, дарма, що не могла закріпитися на всіх українських територіях.

Коли ж зачалася в нас культурна боротьба в XVII ст., то найвизначніші мужі з католицького і православного таборів скоро дійшли до переконання, що тільки український патріарх буде в-силі всіх наших людей релігійно об'єднати й стати дійсним духовим провідником народу. Вони, зовсім справедливо, були переконані, що український патріарх з успіхом відсуне небажані впливи поляків і москалів на наше релігійно-національне життя.

Про оті змагання наших передових людей XVII ст. хочемо в оцій праці розказати та вияснити обставини й причини, чому їм не вдалося довести свого наміру до щасливого кінця. З того часу Дніпро-Славу́та перекотив чимало води в українське море, змінилися люди й обставини, але велика ідея

заснування Київського патріархату живе серед нас і досьогодні, як свідчать прикладені тут думки Митрополита Андрія, чи звернення українських католицьких Владик діаспори восени 1959 року. Сподіємося, що ця праця кине жмут світла на таку переважну справу.

А в т о р

1. До праісторії змагань за патріархат

На Соборі в Халкедоні 451 р. в цілій Вселенській Церкві усталено п'ять патріархатів у такому порядку: Рим, Олександрія, Антіохія, Константинопіль та Єрусалим. Але з огляду на ріст значення Константинополя, куди імператор Константин Великий переніс був столицю Римської імперії, константинопільські єпископи змагали, щоб цей порядок був змінений, отже, щоб зараз по Римові йшов Константинопіль і щоб його єпископ мав перші права між іншими патріархами Сходу. Рим цьому противився, піддержуючи права Апостольських престолів Олександрії й Антіохії.

Однак політичне значення Риму занепадало щораз більше. І коли Константинопіль досягнув верхка могутності, його патріархи прийняли титул "Єкуменічних патріархів", чим нарушили старий порядок у Церкві й старовинні права Петрового Престолу в Римі. Тому напр., коли патріарх Іван IV Постник надуживав згаданого титулу, папа Григор I Великий (590-604) згнів його за те, а сам прийняв титул "Слуги слуг Божих"¹⁾.

Починаючи з половини IX ст. патріархи Константинополя при повній піддержці імператорів зачинають помалу підчиняти собі інших східних патріархів, головню, коли вони опинилися під

---

1) **Gelzer, H.**, Der Streit ueber den Titel des oekumenischen Patriarchen, *Jahrb. fur Prot. Theol.*, 13 (1897), pp. 519 seq.

магометанською займанщиною. Щоправда, патріярхи Константинополя, відіграючи першу роллю на Сході, не відкидали першенства папів у Вселенській Церкві у справах навчання віри та аж до половини XI ст. просили їх помочі й рішення в усіх догматичних спорах, напр. під час 5, 6 і 7-го Вселенських Соборів та й по них, у часах патріярхів Ігнатія, Фотія, Миколи I Містика й інших, аж до Михайла Керуларія.

По "Першому Хрещенні" українського народу в часах кнївського князя Аскольда в другій половині IX ст. патріярх св. Ігнатій, висвячуючи верховного пастиря для Болгарії у 869-870 р., вислав також архієпископа в Русь-Україну²⁾ як про те згадує імператор Констянтин VII Порфірородний. Болгарські володарі, будучи в близь-

---

²⁾ **Mansi, J. D.**, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, XVI, p. 195; **cf. Dvornik, F.**, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX siecle*, Paris, 1926, p. 52; **cf. Honigmann, E.**, *Studies in Slavic Church History*, Byz., 17 (1944-45). pp. 128 seq.; **cf. Parthey, G.**, *Hieroclis Synecdemus et notitiae graecae episcopatum*, Berlin, 1866, 27, 230, 241;

пор. Таубе, М., *Римъ и Русь въ домонгольскій періодъ X-XIII вв.*, Майнц, 1927; **пор. Нагаєвський, І.**, *Кирило-Методієвське християнство в Русі-Україні*, Рим, 1954, ст. 27-28, Ім'я висланого св. Ігнатієм архієпископа до Києва ще не усталене вченими. Тавбе схильний прийняти архієпископа Корфу Михайла, що брав участь у згаданому Соборі в Константинополі, і не міг вернутися до своєї єпархії, бо на неї наїхало якесь слов'янське плем'я. Цю думку він підтверджує згадкою в Якимівському літописі, що єп. Михайло з Русі пішов до Болгарії. Якби там не було, устанавлення митрополії на Русі-Україні в другій половині IX ст. підтверджують урядові документи, напр. Діятипозіс імператора Лева VI Мудрого з 911 р. Вона була на 60-му, а згодом пересунена на 70-те місце.

кому сусідстві з Константинополем і боячись його політичних впливів через церковну залежність, зразу ж зачали домагатися більших прав для свого верховного Пастиря, тому їх архієпископ був поміщений у реєстрі єпископів патріархату на 16-ому місці³⁾, а в часах царя Симеона архієпископ Дам'ян із Доростолу (Сілістрії) був піднесений до достоїнства патріархата визнаний за такого Апостольською Столицею в Римі в 932 році⁴⁾. Це збільшило натиск греків і цей патріархат зніс імператор Іван Циміскес у 971 р. Цар Самуїл відновив цей патріархат у 986 р. в Охриді, але його знову скасував імператор Василь II Болгаровбивник у 1018 році. Щойно цар Асен II добився знову визнання архієпископа Тирнави патріархом у 1234 році.

Ці змагання болгарів виєлімінували грецькі впливи на їх Церкву, безсумнівно, мали великий вплив і на українських володарів, хоч ті, правда, не були тут у такій безпосередній загрозі, як болгари.

Сюди перш за все можна зачислити старання св. Ольги, яка добре знала про установа патріархату в Доростолі й задумувала мати такого самого Пастиря у себе в Києві. З цим її наміром зв'язується в деякій мірі її подорож до Константинополя в 957 р. під час якої вона, видно, не досягнула своєї цілі, бо зараз по повероті додому звернулася на Захід за єпископом і до Києва прибув Адальберт.

Її внук св. Володимир, що проголосив християнство урядовою вірою Української Держави, також був добре поінформований про віднову болгарського патріархату в Охриді царем Саму-

---

³⁾ **Ostrogorsky, G.**, *History of the Byzantine State*, Rutg. Univ. Press, 1957, p. 208.

⁴⁾ **Racki**, *Documenta historica Croatiae periodum antiquam illustrantia*, Agram, 1877; cf. **Farlatti D.—Colletti, J.**, *Illyricum Saecrum, Venetiis*, 1751-1819.

їлом, бо між обома народами ще з часів його батька Святослава Завойовника були близькі відносини. Про старання св. Володимира мати в себе патріярха свідчить у деякій мірі факт, що князь не прийняв митрополита Теофілакта з Себастії, призначеного для Києва, куди він прибув у товаристві княгині Анни, митрополита Єфесу та єпарха Антіохії, що, дуже правдоподібно, коронували св. Володимира дня 11 жовтня 989 року⁵). Кількакратна привність папських легатів у св. Володимира та його посольство до Риму вказують на його старання заснувати в Києві патріярхат. Але занепад політичного значення Риму та вплив тевтонського духа в часі Оттонів, що не мали зрозуміння для слов'янського обряду, міг бути причиною неспіхів св. Володимира. Українські пам'ятники згадують про єп. Херсонесу, Анастаса (Настаса), якого св. Володимир поставив заряджувати Десятинною церквою, що була катедрою в його часах.

Також усунення грека, митрополита Теопемпта, князем Ярославом Мудрим та поставлення на його місце митрополитом Іларіона, українця, було безсумнівною ознакою змагань Ярослава Мудрого унезалежити церковну політику від грецьких впливів та здобути своєму верховному Пастиреві патріярші права. Такі старання бачимо і в часах Ізяслава II (1147 р.). Може внаслідок цього деяких митрополитів, присланих із Греції до Києва, наділювано достоїнством патріярших екзархів.

Аж до наїзду монголів не чуємо про старання збільшити права Київських митрополитів. Король Данило, заключаючи унію з Римом у важкій татарській дійсності, не мав ані змоги ані часу ви-

---

⁵) **Doelger, F.**, *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neuen Zeit*, Muenchen-Berlin, 1924, I, pp. 565 seq.; cf. **Honigmann**, *op. cit.*; cf. **Ostrogorsky**, *op. cit.*, pp. 269-270.

старати для свого митрополита патріярші права. Щойно по виїзді митрополитів із Києва на північ та оснування там патріярхату 1589 р., що стало безпосередньою причиною переходу Української Церкви під безпосередню юрисдикцію Риму в 1596 році, коли в Україні настала релігійна боротьба, щойш тоді церковні й державні чинники видвигнули ідею патріярхату в Україні та одержали на неї благословення й згоду від Апостольської Столиці в Римі.

Ось у цій невеличкій праці хочемо пригадати історію тих старань, згадати людей, що були їх авторами та подати причини, чому не дійшло в Києві до заснування патріярхату, що підніс би був високо престиж Української Церкви й українського народу.

2. Стан церковної справи на початку XVII сторіччя

Релігійно національні обставини в Україні, що стали причиною сепаратного заключення церковної єдності Української Церкви з Римом, досі досить належно висвітлені. Погляди, що опиралися на тогочасній полемічній літературі, використовувані однобічно істориками московської школи, ввели були до науки теорії про "єзуїтські інтриги" латино-уніятів та зраду традиціям Східної Церкви, сьогодні не видержують уже сильної мови історичних документів. Сьогодні ж надто ясно, що "уніяти" Михайло Рагоза, Іпатій Потій чи Йосиф Велямин-Рутський і інші, були не меншими патріотами, як "схизматики" князь Острозький, Сагайдачний, Борецький, Могила, Кисіль і інші.

Церковні "революціонери" бачили в даних історичних обставинах можливості кращого розвитку українського народу і його Церкви в єдності з Апостольською Столицею в Римі, а "консерватисти" боронили "статус кво" й традиційних зв'язків із патріархами в Константинополі. Сьогодні, з перспективи майже чотирьох сторіч, можемо спокійніше й об'єктивніше глядіти на всі ті справи і багато навчитися на помилках минулого, щоб їх уже ніколи не повторити в майбутньому.

По смерті київського католицького митрополита Іпатія Потія (18 липня 1613 р.) його наслідником став коад'ютор і львівський титуляр-

ний єпископ, Йосип Велямин-Рутський⁶⁾). Саме в тих часах на соймових дебатах велася проти Унії завзята боротьба, яку підпирала коаліція православно-протестантської шляхти. Це використовували розполітиковані польські монахи та вели широку акцію за індивідуальним переходом українських душ на латинський обряд, чим давали в руки опозиції сильний аргумент проти церковної єдності. Митрополит Рутський, що щиро бажав замирення Церкви, відвідуючи "по-роги св. Апостолів" у Римі 1615 р., вніс протест до папи Павла V проти такої практики латинських монахів, бо вона не лише проріджувала ряди ідейних працівників церковної єдності, але й була водою на млин опозиції, яка закидала нашої єрархії, що церковна Унія лише поміст для повного переведення нашої Церкви в латинство, отже тим підривала авторитет Унії серед широких мас мирян.

---

⁶⁾ **Фурікевич. В.**, До питання про національність митрополита Рутського, Богословія, 15, Львів. 1937. ст. 264 і наст., **пор. П. Хомин**, Митрополит Йосиф Велямин Рутський і його освітні змагання, там же, I, 1923. ст. 261 і слід. **cf. Welykyj, A. G.**, Johannes Velam. Rutskyj in "Exitu viarum" (1603-1608), in *Analecta OSBM*, Ser. II, Sec. II, I, fasc. 1 (1949), pp. 9 seq.; Рутський походив із шляхетської кальвіністичної родини з Руги, недалеко Новгородка. В часі своїх студій у Німеччині постановив стати католиком і за порадою духовних вступив до Колегії св. Атанасія в Римі; там папа Климент VIII відрядив йому стати латинським священником, заохочуючи вернутися до східнього обряду. В 1607 р. він постригся в ченці у Свято-Троїцькому монастирі в Вильні та був поставлений у сан пресвітера митр. Потієм, а в липні 1608 р. був іменованій коад'ютором для Білоруської Церкви. В 1611 р. був обраний архимандритом, а на другий рік консекрований на Галицького титул. єпископа та іменованій коад'ютором митрополита.

Папа Павло V окремою конституцією з 10 грудня 1615 р. заборонив латинським духовним такі практики⁷⁾ і цим ударемнив намагання деяких латинських єпископів "перебрати під свою опіку" наших єпископів, напр. у Холмі, де латинський Владика домагався від нашого, щоб той давав йому щорічні звіти⁸⁾, чим понижував нашу Церкву в очах її мирян, які так мали б опинитися під подвійною управою та нести подвійні тягарі на вдержування латинської і своєї Церкви. Скажемо, що ще в тому часі не було якихсь більших намагань перетягнути маси козацтва для боротьби проти Унії. Козаки в однаковій мірі виступали проти всіх панів-магнатів без огляду на їх релігійну чи національну приналежність. Гетьман Христофор Косинський воював проти князя Острозького, а Северин Наливайко, що боронив Острозького, згодом став козацьким гетьманом. Треба підкреслити, що поняття патріотизму в тодішньому розумінні ніяк не можна мірити сьогоднішньою мірою, бо напр. Сагайдачний воював разом із поляками проти Москви, намагаючись посадити у ній псевдо-царевича Дмитра, польського політичного сателіта; в битві поляків проти турків під Цецорою 1620 р. майбутній гетьман Хмельницький попав у турецький полон, а в битві під Хотином 1621 р. Сагайдачний одержав рану, що стала причиною його смерті. Ясно, що національний критерій у сьогоднішньому розумінні, яким дехто ще й сьогодні кидає камінці в город "мало патріотичних уніятів", до тих часів ніяк не підходить. Не взявши нпр. до уваги відношення й пошани гетьмана Богдана Хмельницького до ко-

---

7) **Theiner, A.**, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuanae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, Romae, 1860-63, III, p. 360;

8) **Literae S. Congregationis de Propaganda Fide**, A. G. Welykyj, Romae, 1954, I, nr. 66 (19. IX. 1626).

роля Володислава IV, не зрозуміємо всіх потягнень гетьманової зовнішньої і внутрішньої політики, а ще менше, не зрозуміємо їх, коли станемо думати теперішніми категоріями.

3. Патріярх Теофан IV і висвята православної єрархії

Єрусалимський патріярх Теофан IV (1608-1644) їздив до Москви збирати милостиню і там 16 липня 1619 року інсталиував патріярха Філарета, батька царя Михайла Романова. Москва була тоді під враженням наїзду поляків, у якому взяло участь 20 тисяч козаків, що в часі свого походу поруйнували московські села й міста. Цар і патріярх Філарет просили Теофана IV, щоб у своїй поворотній подорожі вступив до Києва і загрозив козакам клятвою, як би вони щезраз наважилися виступити проти "православно-го царя"; а їх "смертельний гріх" буде прощений, як перестануть воювати проти Москви. Теофан IV це завдання сумлінно виконав, виміг на козаках і самому Сагайдачному присягу не воювати проти Москви, а з усіх сил поборювати Унію, навіть насильством, при чому заборонив їм ходити на богослужби й приставати з їх католицькими братами⁹⁾.

З огляду на те, що в Україні був тоді один тільки православний єпископ у Львові, Єремія Тиссаровський (хоч і він був часово в єдності з Римом), патріярх Теофан IV, по таємній нараді опозиції проти Унії в Києві (26 березня 1620 р.), рішився на власну руку висвятити нову православну єрархію для престолів обсаджених уже католицькими єпископами. Виходить,

---

⁹⁾ Pelesz, J., Die Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom, Wien, 1878, II, p. 151.

що Теофан не мав на це жадного уповноваження з Константинополя ні згоди державної влади. По конференції (15 серпня 1620 р.) в сам день празника у спіння Преч. Діви Марії він постановив висвятити: 1) ігумена Межигорського монастиря, Ісаю Копинського для Перемишля, його хіротонія відбулася вночі 6 жовтня у Богоявленській церкві; 2) ігумена Свято-Михайлівського монастиря, Йова Борецького, що був висвячений у тій церкві на Київського митрополита в неділю 8 жовтня. Дещо згодом висвятив Мелетія Смотрицького на архієпископа Полоцького; 7 січня 1621 р. в Трехтимирівському монастирі був висвячений тамошній ігумен Єзекїл Курцевич для Володимира-Берестя, а Ісаакій Борискович, ігумен Чернецького монастиря для Луцька-Острога. У Горішньому Животові був висвячений ігумен Мелецького монастиря, Паїсій Іполітович для Холма-Белзу, а грецький єпископ Авраамій, що був співсвятителем, був іменований на Турово-Пинську єпархію; другим со-святителем був болгарський митрополит Неофіт, що перебував на вигнанні в Україні.

По програній битві під Цецорою 1620 р. король Зигмунт III Ваза вислав до козаків о. Оборницького з просьбою більшої помочі проти турків; цю потребу постановив використати Сагайдачний, особисто поїхав до Варшави і жадав там визнання свіжо висвяченої єпархії. Туди їздили також митр. Борецький та архієпископ Смотрицький. Король, притиснений турецькою загрозою, зробив якусь приватну обіцянку Сагайдачному, а цей із 40 тисячами козаків причинився до великої перемоги під Хотином, де був ранений і від того згодом помер.

Тим часом Теофан, як також Кирило Лукаріс, що титулував себе "З Божої милости папа і патріярх Олександрії та суддя цілої Церкви на землі", в листі до Перемишля (з 29 травня 1621

р.¹⁰⁾, заохочували братства до боротьби проти Унії. І така боротьба скоро розгорілася, напр. козаки втопили в Дніпрі ігумена Видубицького монастиря, А. Грековича та вбили війта Хведора Ходигу в Києві; у Вітебську зарубали сокирою архієпископа Йосафата Кунцевича і т. д. Ціль Москви була осягнена. В Україні настала дика боротьба, що відтягнула увагу короля від Москви та розбила надвоє населення королівства. Відтепер сойм королівства, де один посол своїм "ліберум вето" міг зірвати й найхосенніші ухвали, став видовищем релігійних диспут.

---

¹⁰⁾ Петрушевич, А. С., Сводная Гал.-Рус. Літопись, ст. 432.

4. Проект замирення через патріархат у Києві

У розгарі тієї боротьби "Руси з Руссю" багато вартісних людей, бажаючи спокою, приставали до польського табору, приймаючи латинський обряд. Проти цього протестував митр. Рутський у Римі, і внаслідок цього папа Урбан VIII видав свій славний декрет із 7 лютого 1624 р., яким гостро забороняв латинським духовним перетягати наших людей на латинський обряд. Та хоч згаданий декрет не діждався свого формального проголошення королівською канцелярією через велику опозицію латинської єрархії, всетаки, наші люди пізнали, що папа ставиться з любов'ю до Української Церкви. Крім того, папа запевнив митр. Рутського, що зробить усе, що буде в його силах, коби тільки довести до замирення¹¹⁾. Таке запевнення папи заохотило Рутського шукати замирення в безпосередніх переговорах із православною стороною.

Дуже правдоподібно, що в часі побуту православного митрополита Йова Борецького й архієпископа Мелетія Смотрицького у Варшаві видвигнули думку скликати спільний Собор, бо король Зигмунт III Ваза покликав до життя спеціальну комісію, що мала зайнятися тією справою. Висунено також проект, що коли католики і православні замиряться між собою, тоді виберуть собі свого окремого патріарха і, таким чи-

¹¹⁾ *Documenta Pont. Romanorum historiae Ucrainae illustrantia*, ed. Welykuj, Romae, 1953, I, pp. 456-57;

ном, їх Церква, сама без жадного вмішування греків чи москалів, зможе самостійно вирішувати всі свої справи. На такий проєкт погодилися обидві сторони. Одначе в цьому моменті православний єп. Ісає Копинський розіслав свої послання проти такого замирення й проєкту. Одночасно латинська єрархія звернулася до нунція монс. Лянчельотті (1622-1627) з домаганням довести до відома папа Григора XV (1621-1623) що українців можна скорше задержати при католицькій вірі через індивідуальне переводження на латинство, як через унію їх Церкви з Римом при захованні всіх її старинних обрядів. Одначе, папа й кардинали Бандіні й Барберіні (згодом папа Урбан VIII) рішуче цьому спротивилися¹²⁾, а папа просив короля й примаса Гембіцького боронити нашу Церкву перед нападами в Соймі та повідомив про те митр. Рутського¹³⁾.

Серед загального очікування на дальший розвиток подій розагітована товпа під проводом православного духовного Ілли в неділю 12 листопада 1623 р. вбила сокирою архієпископа Йосафата Кунцевича в його резиденції у Вітебську. Це сталося внаслідок акції його протиєпископа Мелетія Смотрицького. Не треба й казати, що така смерть католицького Владика викликала велике враження серед католиків і православних.

Всетаки, митрополит Рутський, посилаючи своїх делегатів (січень 1624 р.) до православних властей у Київ, казав їм переговорювати у справі замирення Церкви через оснування окремого патріярхату на взір Москви¹⁴⁾. І справді, восе-

---

¹²⁾ Акти Зап. Рос., ІУ, ч. 224; пор. Р(ождественный), С. Петръ Могила, Москва, 1877, ст. 30 і слід.

¹³⁾ *Acta S. C. de Prop. Fide*, I, p. 10; cf. *Instruzione a Mogr. Lancellotti*, vesc. di Nola..., in Theiner, op. cit., III, pp. 368 seq.

¹⁴⁾ *Ibidem*, III, pp. 366 seq.

ни (24 листопада) того року відбулася спільна конференція, в якій взяли участь усі католицькі Владики, 3 архимандрити та нижчі духовні, від православних був архієпископ Смотрицький та представники шляхти, а від королівської комісії кн. О. Заславський. Але інші православні Владики не прийшли внаслідок згаданого послання Ісаї Копинського, і з тих причин конференція не дала бажаного успіху.

Вітебська трагедія не спинила старань митр. Рутського для замирення, а лист свящ. Конгрегації з 25 січня 1625 р. між іншими справами говорить, що новий папа Урбан VIII (1623-1644) не противний ідеї заснування окремого патріархату¹⁵⁾. Одначе, Конгрегація повідомила нунція (6 червня 1626), що не бачить можливости досягнути ту ціль через Собор¹⁶⁾, де звичайно, крім духовних мали би взяти участь також світські люди, а це не було звичаєм на Заході, бо Католицька Церква вже давно вилімінувала вплив світських людей на церковні справи. Рим стояв на становищі постанов Собору у Фльоренції і вимагав від православних зложити ісповідання віри, приписане тими Соборами для греків.

Тимчасом, архієпископ Смотрицький, під сильним враженням трагедії у Вітебську, вибрався в подорож на Схід, бо вже в тому часі зродилася в нього думка, чи не вдалося б довести до замирення цілої Східньої Церкви з Римом¹⁷⁾.

15) *Litterae*, I, p. 26.

16) *Ibidem*, nr. 53, 75.

17) J. Susza, *Vita Meletii Smotricii*, 1844, p. 13; пор. Харламповичь, К., Западнорусскія православния школы, Казань, 1848, ст. 391;

Максим, у Чині Мелетій, Смотрицький народився ок. 1578 р. в Смотричі на Поділля, а його батько був міським писарем в Кам'янці і згодом ректором Академії в Острозі, по виїзді звіттам Кирила Лукаріса. В цій школі вчився Максим, а 1601 р. князь Острозький ви-

Сам він у своєму творі "Апологія" згадував згодом, що в церкві Божого Гробу в Єрусалимі молив Спасителя про єдність усіх християн.

Їдучи на Схід, Смотрицький мав із собою листи від православної єрархії до патріарха Лукаріса в усяких справах внутрішньої дисципліни православної Церкви. Одначе, з різних причин, напр. хвороти й пошести, він не мав змоги по-

---

слав його на дальші студії до Колегії Ісусівців у Вильні, а вже звіттам Максим виїхав із князем Соломирецьким до Німеччини, де пильно студіював.

По повороті додому жив біля Мінська і там заприязнився з Й. Велямином Рутським. У часі релігійної полеміки написав "Антиграфе" в 1608 р. та "Тренос", то ест Лямент единой свентей Повшекней Апостольскей Вскодней Церкві, з обьясненем догмат вярї Первей з Грецкего на словянскі, а тєраз з словянскего на польскі пшеложони, пшез Теофіля Ортольога, тейже свентей Вскодней Церкві сина. В Вільне Року Панскего, 1610". Він заатакував Католицьку Церкву з такою силою, що ця книга стала немов другою біблією для православних, а він сам одержав від них ім'я "Батька православ'я", або "Ангела Божого". Одначе в своїх дальших творах злагіднив свої погляди на Католицьку Церкву. Перебуваючи у Вильні в 1616 р., думав над способами загального замирення Церкви і жив у приязні з архимандритом Левом Карповичем, під якого впливом постригся в ченці 1618 року.

В часі побуту патріарха Теофана ІУ в Києві, як згадано, Мелетій був хіротонізований на архієпископа Полоцького, а по смерті Лева Карповича був архимандритом у Вильні. Внаслідок його старань перебрати архієпархію був замучений св. Йосафат. Смотрицький помер у Дермані 27 вересня 1633 р., мабуть, отроєний православними, бо в Актах Конгрегації згадується про таке донесення, а нунцій мав перевірити цю обставину й чудо, що сталося в часі смерті. (Акти, I, ч. 244, 256, 265, 269). За Харламповичем (цит. твір, стор. 393) Смотрицький був ректором школи в Києві.

ладнати всі справи з патріархом, а головню мало говорив про загальне замирення Церкви. Не виключене, що він і не хотів цього робити, бо вже тоді були відомі кальвіністичні симпатії патріярха Лукаріса; напр. він видав протестантський катехизм Захаріяса у Віттенбергу, усував православних Владик із престолів, зніс ушну сповідь, відкидав правду про присутність Христа у св. Євхаристії й молитви до святих, іменував кальвініста ректором школи в Олександрії, тощо.

Не від речі буде згадати, що папа Урбан VIII послав до патріярха Лукаріса свого легата Росії переговорювати про замирення Церкви на базі постанов Собору у Фльоренції, але Лукаріс не перестав ширити кальвінізму і в тій цілі спровадив із Женеви пастора, Антонія Лежера, а легата представив перед султаном як шпигуна, так що легат ледве втік із міста¹⁸). Цей факт і ширення протестантського ісповідання віри патріярха Лукаріса спричинили проголошення папської булли (19 серпня 1628) проти кальвінізму на Сході¹⁹).

Архієпископ Смотрицький привіз додому патріяршу грамоту про скасування ставропігій і сам був іменованй патріяршим екзархом. Він вернувся до Києва спочатку 1626 р., але внаслідок чуток про патріярші грамоти він не був прийнятий там прихильно монахами, дарма, що всі вони вважали його "Тренос" немов другим Євангелієм. Митрополит Йов Борецький прий-

---

¹⁸) **Legrand, E.**, *Bibliographie hellenique au description raisonnee des ouvrages publies en grec par des Grecs au 17e siecle*, Paris, 1894, IV, p. 484;

¹⁹) **Ibidem**, IV, p. 315: "Confessio fidei Rev. dom. Cyrilli patriarchae Const-ni nomine et concessu patriarcharum Alexandrini et Hierosolymi adiorumque ecclesiarum orientalium antistitum scripta Constantinopoli, mense Marcio, 1629".

няв його до Межигірського Спаса, але, здається, що братчики й ченці задумали якийсь бунт проти обидвох, бо в першу неділю Посту вони їх успокоювали, що "не зрадили своїй вірі".

Львівське й Виленське братства вислали негайно до Константинополя своїх депутатів із листами й дарунками, щоб анулювати грамоту про скасування ставропігій. І вже 26 червня 1626 р. архимандрит Захарія Копистенський мав у руках нові грамоти патріярха Лукаріса, що затверджували ставропігію в Києві. Щоб якось погодити контрверсійні грамоти, патріярх потвердив старі ставропігії, а касував усі ті, що їх був установив патріярх Теофан IV із Єрусалиму, бо він не мав до цього жадних повноважень із Константинополя.

Архієпископ Смотрицький не міг вертатися до своєї єпархії ні до монастиря, тому просив князя Заславського в Острозі дати йому номінацію на архимандрію в Дермані на Волині. Князь за порадою митрополита Рутського постановив приєднати здібного Смотрицького до праці для замирення Церкви. У своєму листі до Смотрицького князь писав про його попередню діяльність, ворожу Католицькій Церкві, головню в його полемічних творах, що наробили багато шкоди Церкві. У відповідь на те князь одержав листа від Смотрицького (червень 1627) про його духову метаморфозу по повероті зі Сходу, разом із запевненням про його прихильність ідеї загального замирення Церкви та готовість скласти католицьке ісповідання віри. Смотрицький просив князя покищо не подавати цього до публичного відома, як також просив дозволу в папи і надаліше поминати в своїх св. Літургіях Константинопільського патріярха, але в наміренні прихилити його до церковної єдності.

Згадаємо, що по повероті Смотрицького зі Сходу король Зигмунт III знову проголосив свій універсал, у якому поручав спільний Собор ка-

толиків і православних, цим разом мабуть на просьбу католицького митрополита Й. Веляміна-Рутського. Цей Собор мав зібратися до містечка Кобриня дня 26 вересня 1626 р.²⁰). Митр. Рутський скликав туди своїх духовних, але православні знову не з'явилися, вимовляючись, що в королівському універсалі не було виразної згадки про них. По цьому архієпископ Смотрицький постановив узяти справу в свої руки, і ця його акція велася впродовж 1627-29 р.

---

²⁰) **Акти Зап. Рос., ч. 226,**

5. Смотрицький, Могила й Лукарик

Архієпископ Смотрицький, найперше, постановив прихилити до своїх плянів впливових православних людей. Одним із них був загально відомий і шанований князь Петро Могила, син молдавського господаря, якого рід у минулому був посвоячений з візантійськими імператорами.²¹⁾ Могила жив тоді в Рубежеві на Київщині та мав широкі знайомства й приязні зв'язки з польсько-литовськими магнатами, як також був близький православному митрополитові Йову

---

²¹⁾ *Malvy, A.-Viller, M, La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila, Paris, 1927, p. IX: "Pierre Moghila (Movila) est un roumain: son per Simeon Moghila fat hospodar de Moldavie. La famille descendait, dit-on, des empereurs de Constantinople."* Твердження вище наведених авторів, що Петро Могила був румуном, не має жадної історичної основи, бо тоді ще ніхто не чув про Румунію в сьогоденішньому розумінню, а сам Могила вважав себе "русином", і був щирим руським патріотом.

Петро був одним із п'яťох дітей молдавського воєводи, а від 1607 р. господаря, Симеона Могилы. Петро народився 25 грудня 1596 р. Свою початкову науку побирав у братській школі у Львові, яку завжди піддержували його предки. (Акти Зап. Рос., I, 133), напр. Єремія Могила посилав братчикам великі дари на будову їх церкви в роках 1593-98, 1599, 1601, 1602, аж до 1606. Також батько Петра, ставши господарем Молдавії, помагав братству. В головній купулі Успенської церкви імена Могил були виписані золотими літерами. Можна згодитися з думкою, що львівська братська

Борецькому. В його родині були католицькі традиції, бо нпр. його дядько Григор Могила, що був молдавським митрополитом у 1587-89 р. був прихильником унії з Римом.²²⁾ Предки Могили і сам він особисто помагали львівському братству та завжди були з ними в близьких зв'язках.

26 березня 1627 р. вмер Печерський архимандрит Захарія Копистенський, а 30-літній, учений і енергійний, Петро Могила, що був ще тоді світським чоловіком, став кандидатом на його наслідника. Іншими кандидатами були: о. Григор Тишкевич (як видно з листа Якова Маркарта до митр. Рутського з 13 жовтня 1627) та ігумен Дятеловецького монастиря, Василь Копистенський. Могили допомогли широкі зв'язки з магнатами, і за вставленням Яна Замоїського він одержав

школа посилала своїх учителів до дому Могили і там малий Петро вчився, як дехто думав. Потім він студіював закордоном, де пізнав західній світ. Петро Могила був у близьких зв'язках з коронним канцлером Станиславом Жолкевським, що згинув під Цецорою, де був також і Петро. Він був також у битві під Хотиним по польсько-козацькому боці. Могила мав маєність у Більському повіті, але по смерті Жолкевського перейшов жити до Рубежева на Київщину, звідки вдержував близькі зв'язки з православним митр. Йовом Борецьким.

Петро Могила був Богом наділений великими прикметами характеру, організаторськими здібностями та глибоким спекулятивним розумом. Він став великим реформатором Української Церкви, як також її законодавцем. Із дому виніс велику любов до східніх традицій і був готовий боронити їх до загиби, коли бачив, як хтось хоче їх понизити або нарушити. З другого боку, одержавши найкраще виховання, яке світ міг дати в даному періоді, та пізнавши недомогання Східньої Церкви, реформував її на західніх зразках, маючи широке й універсальне розуміння християнства.

²²⁾ Theiner, op. cit., III, No. 52;

номінацію від короля Зигмунта III 29 листопада 1627 року.²³⁾ Сам Могила згадує про свою приязнь із Замоївським, якому присвятив свою Тріодь.

Отже з Моголою зачав говорити архієпископ Смотрицький про загальне замирення Церкви, а католицький митрополит Рутський був у те втаємничений. І саме він повідомив про те папу Урбана VIII та просив його прийняти умовини Смотрицького, себто задержати його приєднання до Католицької Церкви в тайні, бо так зможе він вигідніше працювати для замирення Церкви, а головню впливати в цьому глузді на патріарха Лукаріса. Рутський мотивував, що в останніх часах із обох сторін є голоси про потребу замирення на спільному Соборі, і в цьому багато допоможе архієпископ Смотрицький. Він писав також папі, що Смотрицький у часі своєї подорожі на Схід мав готовий катехизм православної віри проти кальвінізму, але на його опублікування мусить мати згоду православної єрархії. Отже, коли вістка про його присєднання до Католицької Церкви стане публичною, тоді всього того не буде можна виконати. Митрополит аргументував давньою практикою Церкви говорити з не-католиками в справі єдности; а часом дозволялося грецьким прихильникам єдности приймати хіротонію з рук православних Владик.²⁴⁾ Папа Урбан VIII, прихильник і оборонець Східної Церкви, визнав аргументацію митрополита Рутського правильною, і дав свою позитивну відповідь.²⁵⁾

Смотрицький звернувся письмом до патріарха Лукаріса, покликаючись на його листа до латинського архієпископа у Львові, Дмитра Соліков-

---

²³⁾ Голубевъ, цит. твір, II, прилога 51;

²⁴⁾ "Постулята Мелеці Смотриції", Архів Греко-Уніятської Митрополії при св. Синоді, ч. 63;

²⁵⁾ Theiner, op. cit., III, No. 324;

ського, в якому патріарх висловив думку, що між католицьким і православним навчанням немає різниці, і що православні визнають Рим за свою матір. Він сам їздив недавно на Схід, бо хотів у Константинополі перестудіювати твори патріарха Геннадія, головню "Трактат про походження св. Духа проти латинян" та чотири книги "О догматах" патріарха Мелетія Пігаса з Олександрії, але на жаль, вони були спалені і він цього не міг зробити. У символі віри патріархів (натяк на кальвіністичні тенденції самого Лукаріса) він знайшов, що треба визнавати лише дві св. Тайни, не треба молитися за вмерлих, нема частного суду, нема чистилища, тощо. Сам же патріарх Лукаріс у розмові з ним у Константинополі натякав на відкинення частої сповіді, як також, що різниці навчання про св. Духа між Східньою і Західньою Церквами можуть бути легко узгіднені. Смотрицький просив патріарха, як свого бувшого вчителя, вяснити йому такі справи: 1) наслідки первородного гріха, про оправдання добрими ділами, про Божу благодать, про Боже Провидіння, про предестинацію, про св. Церкву, про всі св. Тайни, про церковне передання, про долю вмерлих зараз по смерті, тощо. Він також просив патріарха Лукаріса прислати йому своє "Ісповідання Віри" та при кінці заявив, що Руська Церква в останніх часах у дечому поблудила (він мав тут на думці деякі полемічні письма, напр. Транквіліона Ставрозецького) та що він бачить єдиний вихід для неї у згоді й єдності з Римом. І сам патріарх Лукаріс приніс би багато дсбра цілій Східній Церкві та влгшив долю Руської Церкви, як би погодився на загальне замирєння. Інакше, тепер чи в майбутньому вона буде відірвана від його власти.²⁶⁾

---

²⁶⁾ Голубевъ, С, Киевски Митрополитъ Петръ Могила, Київ, 1883, I, ст. 153 і слід.

Митрополит Рутський передав зміст листа папі Урбанові VIII, як свідчить лист св. Конгрегації до нього.²⁷⁾ Він вніс також нове зажалення до папи проти перетягання наших людей на латинство, бо Генерал Ісусовців одержав наказ повчити своїх місіонарів у Польщі, щоб не перетягали людей "грецького закону" на латинство, а примас у Гнезні, архієпископ Ян Венжик, одержав доручення повчити своїх духовних, щоб руських церков не називали синагогами.²⁸⁾

Із вище приложеного змісту листа Смотрицького видно, що він знав про кальвіністичні симпатії патріярха Лукаріса, тому не сподівався від нього широї відповіді в православному дусі. І не ждучи на неї, він почав переговорювати з митрополитом Йовом Борецьким і архимандритом Петром Могилою. У зв'язку з тим він улітку 1627 р. гостював два тижні в Петра Могили та мав його прихильну думку про конечність загального замирення. Вони домовилися, щоб скликати до Києва Собор на день 8 вересня того року, і такий Собор відбувся при співучасті вищого й нижчого духовенства. У висліді постановлено, щоб архієпископ Смотрицький уложив православний катехизм. Він прийняв на себе це завдання під умовиною, що найперше опублікує свою іншу працю про різниці між Східною й Західною Церквами, бо тоді перейде легше цензура катехизму Владиками.

У цьому часі архієпископ Смотрицький вів унійні розмови з Дубенським архимандритом, Іваном Дубовичем, що мав такі уповноваження від митрополита Рутського.

---

27) *Litterae*, I, No. 117;

28) *Acta*, I, No. 108;

6. Проект замирення й патріярхату

Із листа Смотрицького до братства у Вильні виходить, що головною темою унійних заходів була справа оснування Київського патріярхату, бо й сам король Зигмунт III і Сенат, і, як уже було згадано, папа Урбан VIII, не були цьому противні. То в цій саме справі архимандрит Дубович їздив до Києва.

І саме в хвилині, коли все було на найкращій дорозі, православний єпископ Ісає Копинський, який завжди розраховував на попертя черні й не був притягнений до тих розмов, порозсилав свої послання проти наміреного замирення та побунтував простолюддя. Його виступ скомплікував справу переговорів про замирення й оснування патріярхату.

Спочатку 1628 р. архимандрит Петро Могила відвідав архієпископа Смотрицького в його монастирі у Дермані, а з листа останнього до митр. Рутського виходить, що в тому часі Могила сильно стояв на становищі замирення Церкви й оснування окремого патріярхату. В часі тих відвідин був запланований з'їзд православної єрархії в Городку на Волині, що підлягав Печерському монастиреві. Це мабуть тому, що папа Урбан VIII не годився на спільний Собор, але жадав найперше ясного спрецизування справи зі сторони православних, які мали зложити "Ісповідання Віри", приписане на Соборі у Фльоренції для східніх християн, що приступили до єдності з Римом; це можна бачити з листів до митр. Рутського²⁹⁾ та до нунція.³⁰⁾

²⁹⁾ *Litterae*, I, No. 76;

³⁰⁾ *Ibidem*, No. 77;

Такий з'їзд відбувся на шостому тижні Посту 1628 р. при участі митр. Йова Борецького, архимандрита Могили, еп. Ісаакія Борисковича з Луцька, еп. Паїсія Іпполітовича з Холму та архієпископа Смотрицького з Полоцька. На цьому з'їзді, згідно з ухвалою Київського Собору з минулого року, Смотрицький представив реєстр ріжниць між Східньою й Західньою Церквами. На його гадку таких ріжниць було шість: 1) Навчання про походження св. Духа; 2) навчання про чистилище; 3) вживання квасного й прісного тіста на св. Літургії; 4) частний суд; 5) першенство папи у Вселенській Церкві; 6) св. Причастя під двома й одним видом.³¹⁾

Смотрицький вияснив Владикам, що деякі з тих ріжниць є легкі до вирівнювання, бо вони в давніх часах визнавалися на Сході, напр. навчання про походження св. Духа, частний суд та першенство папи в Церкві. До інших ріжниць аж до патріярха Фотія Східня Церква не підносила закидів, напр. до чистилища, прісного тіста та св. Причастя під одним видом. Він підкреслив, що труднощі до замирення Церкви в Україні виходять не так із дійсних ріжниць, як із незнання речей та упередження до латинян і до уніятів.

Свої погляди Смотрицький докладно викладав у творі п. з. "Апологія". Там клав перед очі громадянству єдність Литовсько-Руського князівства з Кораною, де обидві частини визнавали одного голову-короля, але обидві заховували свої права, свободи й привілеї. Подібно й Руська Церква, що визнає одного найвищого пастиря-папу, заховає свої обичаї, права, традиції та обряди. Чому ж тоді, не завести тієї церковної

---

³¹⁾ "Consideratiae abo uwazania szesciu roznic między Cerkwia Wschodnia y Zachodnia (ze) strony wiary zaszlych".

єдності й любови між українськими християнами?

Православні закидають, що Західня Церква змінє старовинні основи християнства, але це ніяк не відноситься до догматів, тільки до дисципліни й церемоній. Чи може хтось взяти за зле св. Василів чи св. Іванові Золотоустому, що вони змінили Чини св. Літургій, уживаних на Сході від св. Апостолів? (Можна ще додати реформу св. Літургії Преждеосвященних Дарів, зреформованої папою Григором I Двоєсловом, яку прийняли Схід і Захід). Чому ж тоді докоряти папам за подібні переміни на Заході?

Чейже Східня Церква не знала Петрівки ні Пилипівки тисяча років тому, а тепер їх заховує, дарма, що цього немає у правилах Сьоми Перших Вселенських Соборів. Колись також монахи не їли м'яса, а тепер їдять. Колись не було Октоїха, Мінеї, Тріоді, — а тепер є. Колись св. Євхаристія подавалася мирянам у руки, а св. Кров вони пили із чаші, а тепер ні. Є багато інших речей, яких колись не було, а тепер є. Отож немає причини докоряти папі за те, що Східня Церква сама чинить. Не треба мішати справ св. Віри зі справами звичаїв.

Розрив між Церквами довів Грецьку й Руську Церкву до занепаду, — писаз Смотрицький. Хтось може сказати: як же нам відступити від Константинопільського патріярха і визнати папу? Отож, треба старатися, щоб і патріярхи об'єдналися з папою. Врешті, треба більше повинуватися Богу, як людям, а Бог хоче єдності й любови. Тому цей Синод запропонував скликати інший Провінціальний Собор та там докладно роздумати всі ці справи. По з'їзді в Городку можна б зачати відкриті переговори з католицькою стороною для замирення "Руси з Руссю", на основі створення Київського патріярхату.

7. Причина невдачі Смотрицького

Свою "Апологію" Смотрицький вислав митрополитові Йову Борецькому та архимандритові Могилі з проханням переглянути її, дати свою опінію якнайскорше та згоду на поширення її друком, щоб кожний учасник майбутнього Собору міг ще передтим запізнатися з її змістом.

Він писав митрополитові Борецькому: "Недуга, що точить руський нарід, важка і, можна сказати, смертельна. Вона тим більше серйозна, що ті, яких вона руйнує, не здають собі справи зі свого критичного положення. Але, ми, єпископи, сьогодні вже знаємо причину тієї хвороти і тому відповідатимемо перед Богом за довірені нам людські душі. Маємо вчинити все, щоб тільки усунути з організму цю небезпечну заразу й вирвати її, хоч би навіть самі хворі цього не хотіли. Шкідливий нарід треба або вирвати або спалити, а недужий мусить перетерпіти операцію. Якже він відказується від цього, бажаючи радше вмерти, як підвестися з постелі своєї недуги, то його зв'язують силою і заставляють підчинитися необхідному лікуванню..."

Подібні думки висловив Смотрицький у листі до Могилі з підкресленням, що Господь наділив його високим походженням і глибоким розумом та поставив на високому місці для добра руського народу. Зі свого місця він може краще бачити потреби свого народу і способи, як цьому зарадити.

Обидва адресати повідомили Смотрицького, що по перечитанні рукопису перешлють йому свою опінію. Одначе, в цьому моменті Смотрицький виявив свою ревну й гарячу вдачу та

показався нетерпеливим. По трьох тижнях очікування він переслав одну копію рукопису Касіянові Саковичеві до Кракова з проською надрукувати "Апологію" по-польськи, в тому переконанні, що митр. Борецький і архимандрит Могила не будуть мати більших застережень, бо справа була докладно передискутована. Одначе, так не було. Щоправда, вони відверто не виступили зараз, але вирішили піднести всі ті справи на майбутньому Соборі в Києві.

І не знати, яка була б опінія Собору, як би занадто запальчивий Сакович не був поспішився перекласти "Апологію" на польську мову й надрукувати кілька перших листків та вислати їх до Києва саме в моменті, коли туди зачали збиратися делегати на Собор, скликаний митрополитом Борецьким за згодою короля Зигмунта III.

Нетакт Касіяна Саковича, що спершу був православним і ректором у Києві, потім приєднався до Унії та був архимандритом у Дубні; був суспендований своїм єпископом і прийнятий латинським єпископом Луцька до латинського обряду, покинувши Чин Василян і свою Церкву, проти волі Апостольської Столиці, яка наказала йому вернутися назад. Не хочемо тут говорити про Саковича, який здається був найменш симпатичною особовістю в обговорюваному періоді. Згодом його нетакт через написання іронічно-полемічного пашквілю проти Української Церкви п. з. "Перспектива" (1642 р.) щераз приніс ведмежу прислугу замирінню Церкви.

Коли архиєпископ Смотрицький з'явився в Києві, йому не дозволили замешкати в Печерському монастирі, де зачався вже Собор, а дали дозвіл жити в Свято-Михайлівському монастирі. До нього з'явилися чотири духовні, під проводом о. Андрія Мужилівського, з домаганням відкликати свою "Апологію", бо Собор її вже

осудив. Так авторові не дали можності відповісти особисто на роблені йому закиди і тому Смотрицький відмовився це зробити.

Ще того самого вечора товпа людей зібралася під Свято-Михайлівським монастирем, кидаючи погрози в бік архієпископа Мелетія. На другий день він уранці написав протест до митрополита Борецького, але не одержав відповіді. Около 15 серпня донесено йому, що на нього пригтовляється атентат, а чернь і козаки день-і-ніч не відступали від монастиря, так що він не міг виїхати з Києва.

Врешті, митр. Борецький та три інші єпископи появилися в монастирі з категоричною вимогою відкликати "Апологію" та представили Смотрицькому пригтований текст відречення, домагаючись підписати його та обіцяти від тепер нічого не писати, і покищо не виїздити з Києва до Дерманя. Його завізвано явитися перед Собор у Печерському монастирі, де на нього накинупа з лайкою та погрозами. Там була анатемізована "Апологія" в день Успіння Пр. Богородиці і сам автор був змушений цю анатему підписати. Дня 24 серпня появився Пастирський лист, що доводив про все те вірним до відома.

Правдоподібно, за згодою Владик архієпископ виїхав із Києва до Дерманя. Він писав до Лаврентія Древинського (28 вересня), великого підчасого, що був завзятим оборонцем православних, про свої намагання погодити "Русь із Руссю". З листа видно чистоту його намірів та бажання єдності українському народові, бо "як своїми письмами колись ересь насадив, так і тепер хотів її направити". Він рівночасно зложив у суді "протестацію" проти докнаного над ним насильства, зазначаючи, що вповні піддержує свою "Апологію". Тепер уже ніщо не стояло на перешкоді проголосити його приєднання до Католицької Церкви. Папа Урбан VIII оправдав його заломання на Соборі і післав свої гратуля-

ції та надав йому титул архієпископа Гієрополісу. По цьому Смотрицький уже не проявив більшої діяльності аж до своєї смерти 27 вересня 1633 року³²).

---

³²) **Documenta**, I, nr. 401; **cf. Litterae**, I, nr. 109, 110, 111, 112, 144;

8. Дальший стан переговорів про замирення й патріархат

Митрополит Й. Велямин-Рутський був людиною великого формату, тому не зневірився тією невдачею. Одержавши моральну піддержку від папи, якому переслав звіт із стану своєї митрополії через прокурора Василян, о. Миколу Новака, Рутський продовжав працю над ідеєю об'єднання Церкви під одним патріархом. Тепер хотів він переконати православних, що на Сході дійсно не все в порядку, тому на його прохання прислано з Риму копію катехизму патріарха Лукаріса з його кальвіністичними поблудженнями³³). Цей катехизм Рутський хотів використати в розмовах із православними. Завдяки його старанням і заохоті папи король своїм новим універсалом із 29 березня 1629 р. завізвав обидві сторони відбути підготовчі Синоди: православних у Києві, а католиків у Володимирі, а їх спільна конференція мала бути у Львові 8 жовтня 1629 року.

При тій нагоді виринув більш конкретний проєкт угоди, що мав стати основою дальших дискусій:

1. Ніхто з християн грецького закону, проказуючи символ віри, не мусить говорити слів "і Сина", ані говорити про тих, що так говорять, що вони еретики; всі мають вірити, що св. Дух походить від Отця через Сина.

2. Всі християни грецького закону мають визнавати, що є третє місце, де перебувають душі по смерті, які потребують молитов мирян, але

---

³³) *ibidem*, I, нр. 145, 154;

не конче мусять вірити, що в тому місці є вогонь.

3. Всі християни грецького закону мають вірити, що в небі є душі святих і треба до них звертатися в молитвах про заступництво.

4. Всі християни грецького закону в королівстві будуть під зверхністю патріярха в Константинополі якщо він визнає вище наведені три умовини, буде православним християнином, законно висвяченим і пришле своє "Ісповідання Віри" королеві; тоді всі вони вважатимуться його підданими.

5. Християни латинського закону не мають говорити, що християни грецького закону не мають правдивої матерії і форми при уділюванню св. Тайн, ані дорікати їм за їдження м'яса в суботу, чи за вживання квасного хліба при св. Євхаристії, ані що східні патріярхи не мають влади, — якщо вони посилатимуть папі свої Синодальні листи, разом з "Ісповіданням Віри".

6. Всі християни грецького закону мають визнавати першество папи у Вселенській Церкві.

Із самої стилізації та добору слів видно, що цей конкретний проєкт замирення вийшов від православних, дуже правдоподібно, від людей із найближчого оточення митрополита Йова Борецького, який був його дійсним надхненником. Цей проєкт став основою, довкола якої мали йти розмови про замирення й оснування патріярхату. Щоправда, католицька сторона могла мати деякі застереження щодо тривкості такого об'єднання з огляду на відносини в Константинополі в даному моменті, але про її спротив проєктові не чуємо.

До Києва зібрався Собор православних 29 червня 1629 р., а для вдержання порядку король вислав туди своїх комісарів. Це не було в тих часах чимось надзвичайним, бо всі більші збори людей вимагали такого порядку. Комісарем був кн. Олександр Заславський з Острога, воевода

Київський, католик, та Адам Кисіль, православний, що склонювався до ідеї замирення, але згодом став найзавзятішим оборонцем православних. Делегати на Собор не були вдоволені приєднанням королівських комісарів і голосно висловлювали своє незадоволення, так що митрополит Борецький вагався чи взагалі зачинати Собор у такій атмосфері. Однак, за порадою комісарів він відкрив Собор у Печерській Лаврі (29 червня) по св. Літургії до св. Духа, яку сам відслужив.

Дуже скоро настало замішання і митрополитові зроблено закид, що він погодився на участь кн. Заславського на Соборі. Чути було також нарікання людей на посла Лаврентія Древинського, другого завзятого оборонця православних на Соїмі, та домагання до нього, щоб він домагався закриття Собору. Ці самі домагання люди висували до митрополита Борецького. Особливо впертими показалися козаки, що непрохані вдерлися до Печерської Лаври. Врешті кн. Заславський погодився, щоб Андрій Лагода і Сопрон Сосимович залишилися на Соборі як представники козаків, а решта була усунена.

Серед замішання минув перший день Собору, але на другий день козаки знову повторили свої погрози, погрожуючи кровопроливом. Архимандрит Петро Могила своєю промовою, в часі якої плакав, старався всіх успокоїти, але безуспішно. Того вечора митрополит Борецький не почував себе безпечним і не хотів вертатися до свого Свято-Михайлівського монастиря, а заночував у Лаврі.

Дня 2 липня Собор був відкритий у Свято-Миколаївському Пустинному монастирі не для нарад, але для повідомлення князя Заславського, щоб доніс про все королеві та подякував йому за добру волю, але з проською, щоб найближчий Соїм назначив другий Собор, а в тому часі православні порозуміються з патріяр-

хом. Вони висунули також прохання, щоб на другий раз король не назначував католиків комісарами.

Як згадано, спільна конференція була скликана до Львова 28 жовтня, але й туди не появилася православна єрархія, вимовляючись, що ще не наспіла відповідь від патріярха, а без нього вони лякалися нових заворушень і невдач.³⁴). З боку католиків прибули: митр. Рутський і Владики: Григор Михайлович із Пинська, Іван Шицка з Перемишля, Мелетій Смотрицький із Полоцька, Лев Кревза зі Смоленська, Ілля Мороховський із Володимира, Єремія Почапівський із Луцька та багато чорного й білого духовенства.

Від православних появилися делегати: князь Пузина, Лаврентій Древинський і більше число монахів із Вільна.

Конференція зачалася в катедральному храмі (28 жовтня) св. Літургією до св. Духа, на якій виголосив проповідь королівський проповідник, о. Бембусь. За мотто своєї проповіді взяв напис над Розп'яттям: Ісус Назорей Цар Юдейський, та говорив про єдине стадо і єдиного Пастиря в Церкві.

Запрошені братчики відповіли, що вони є за згодою, але без виразної волі своїх Владик не можуть переговорювати в церковних справах. До їх нової церкви пішла процесія під проводом митр. Рутського і там їх гостинно прийнято, а парох церкви о. Боярський, прийняв їх гостиною в парафіяльному домі. В часі розмов православні пропонували запросити патріярха в Україну, і нехай він говорить за них про поєднання Церкви.

Отже і цей Синод потерпів невдачу через натиск простолюддя, яке мало визнавалося на догматичних справах та натискало на свою єрар-

---

³⁴) Сводная Гал.-Рус. Літопись, ст. 289-290;

хію не йти на ніяку угоду, бо і в цьому проєкті добачало якусь інтригу, за якою крилися наміри латинізації й полонізації українського й білоруського народів.

Із другого ж боку, безсумнівно, православна ерархія хотіла замирення, але лякалася, що визнавши першенство папи в Церкві, буде підлягати юрисдикції Риму і що її дотеперішні права, обряди й традиції будуть при цьому вкорочені. Вони хотіли засісти при одному столі, але як рівний із рівним, або сидіти посередині між Римом і Константинополем та мати з ними добрі зв'язки без огляду на кальвіністичне навчання патріярха, що дуже скоро стрінулося з осудом таки його власних єпископів.

Православній ерархії бракувало щирости й довір'я у свою власну силу. Можливо, що відстрашували їх від єдності з Римом дотеперішні практики латинських духовних у відношенні до їх об'єднаних із Римом братів, як також занадто влізлива інгеренція короля Зигмунта в церковні справи. Їх відстрашувала й та обставина, що тридцять кілька років по заключенню Унії з Римом, мимо наполегливих домагань кількох папів, українським католицьким Владикам не вдалося засісти в законодатних палатах, разом із їх латинськими колегами, щоб там особисто боронити справ своєї Церкви.

9. Узаконення православної єрархії та посилення боротьби

Дуже скоро обставини змінилися на гірше. Перш за все, 2-го березня 1631 р. помер митрополит Йов Борецький, а на його місце був обраний людьми знаний уже нам архієпископ Ісая Копинський із Смоленська - Чернігова (іншими кандидатами були: о. Г. Тишкевич та о. Андрій Мужилівський жонатий, що відпустив був свою жінку до монастиря). Вибору Копинського dokonано 20 липня, а інсталяцію довершив грецький митрополит Кирило, що їхав із збирання милостині з Москви й поступив до Києва.

На другий рік помер король Зигмунт III (30 квітня 1632), а його смерть стала нагодою до посилення релігійної боротьби, бо, звичайно, на конвенційному, елекційному й коронаційному соймах кандидат на нового короля підписував т. зв. "пакта конвента", себто всякі вимоги шляхти. А що вона співпрацювала з протестантами, видвигнуто категоричне домагання скасувати Католицьку Церкву східнього обряду в цілому королівстві. Також і козацький кошовий Петржицький під впливом козацької черні попер оте домагання. Найбільш активним показалося Виленське братство, що видало спеціальну брошуру п. з. "Синопсіс" для поборювання Унії. "Синопсіс" стала підручною книгою, звідки черпали аргументи опозиційні делегати на терені сойму. Тепер і сам архимандрит Петро Могила включився до тієї акції та ввійшов у переговори з провідником протестантів Криштофом Радивилом.

Конвокаційний Сойм відкрили 22 червня 1632 р., а його маршалом був не хто інший, як Криштоф Радивил. Добре зорганізована православно-

протестантська коаліція зразу поставила церковну справу рубом: найперше мають бути рішені справи Церкви ("пакта де релігіоне"), а щойно потім сойм погодиться розглядати інші справи, себто намітити кандидата на нового короля. Ця погроза при існуванні "ліберум вето" могла означати зірвання сойму. Коаліція висунула своїх 14 пунктів, нпр.: усі королівські привілеї, універсали, мандати, інтердикти, декрети, що відносячи до Церкви, мають бути скасовані, починаючи з 1596 року; від східних католиків мають бути відібрані церкви й інституції і т. д.

Внаслідок такого домагання створено дві комісії: 1) для справ католиків і протестантів під проводом примаса Яна Венжика, та 2) для східних католиків і православних під проводом самого королевича Володислава, кандидата на короля. Членами останньої комісії були: коронний канцлер і єпископ Холму, Яків Жондзик, воєвода Виленський Лев Сапіга, великий коронний гетьман Станислав Конецпольський, Степан Пац, Криштоф Радивил, Юрій Осолінський, Яків Собеський, Олександр Тржебинський, Адам Лесковський і Христофор Білосор.

Виходить, що східні католики не мали ні одного свого заступника, а православні кілька приятелів. На першому засіданні комісії виступив із промовою Михайло Кропивницький, підсуддя Брацлавський, завзятий православний, що говорив із благословення Петра Могили, скидаючи на Унію всю вину за заколоти й неспокої в державі та домагаючись її скасування.

Проти нього виступив особисто митрополит Рутський, який доказував аргументами добру волю католиків, ілюстрував її переслідування православними, вказуючи на випадки мучеництва католиків. Йому відповідали Петро Могила, князь Пузина і Лаврентій Древинський. У висліді Комісія висунула проект у користь православних, проти якого митр. Рутський запротестував,

але, очевидно, цей протест не мав сили зірвати сойму, бо його досі не було допущено до Сенату.

На Елекційний Сойм (22 вересня 1632 р.) прибули численні депутації православних із цілого краю з наміром своєю приявністю і криком зробити натиск на депутатів та піддержати всі домагання, які видвигне Древинський. Його знову піддержали протестанти під проводом К. Радивиля. У висліді протест митр. Рутського був уневажнений. Цим разом по боці православних у дебатах брали участь: Воронич, Адам Кисіль, Сущинський та Древинський. Знову створено комісію під проводом Володислава, якої майже половина членів була протестантами. Як можна було передбачувати, сильна акція опозиції вплинула на рішення комісії, яка винесла такі "статті замирення":

1. Всі уніяти й не-уніяти мають свободу;

2. Уніятський Київський митрополит і наслідники мають власть над всією Руссю і їм належить Видубицький монастир; усі ж добра, що належать до св. Софії, повернуть до неї по смерті митр. Рутського, а сама св. Софія належить не-уніятським митрополитам, яких будуть обирати духовні й шляхта, а король затвердить; також Пустинський монастир під Гродном належить не-уніятам і там буде жити не-уніятський митрополит або його коад'ютор;

3. Не-уніяти мають чотири єпархії: Львівську, Луцьку, Перемишльську й Мстиславську. По смерті уніятського єпископа А. Крупецького в Перемишлі все переходить до не-уніятів, як також по смерті Луцького єпископа Почаповського все належить не-уніятам, а його наслідники перейдуть жити до Жидичинського монастиря; натомість не-уніятський єпископ Мстислава житиме в Спаському монастирі в Могилеві й одержить 2 тисячі польських золотих річної пенсії. Архи-

єпископ Полоцька, Антін Селява, задержує все в Полоцько-Вітебській єпархії.

4. Печерська Архимандрія залишається за не-уніятами, а не-уніятське братство у Вильні, замість церкви св. Трійці, що є в посіданню уніятів, одержить три інші церкви. Щодо розподілу церков у цілому краю між уніятів і не-уніятів, буде створена комісія з двох католиків і двох не-уніятів, і від її рішення не буде відклику.

5. Є повна свобода переходу на Унію і з Унії до православ'я.

6. Обидві сторони взивається до спокою, а всі декрети, баніції, накази, арешти, секвестри і т. д. уневажнюються.

Це було великою перемогою православних, що добилися визнання своєї єпархії. За те всі вони піддержали кандидатуру Володислава і він був обраний королем 13 листопада, а його брат Казимир у його імені зложив присягу на "пакта конвента", до яких були включені "статті примирення". І, хоч коронаційний Сойм був зірваний, Володислав був коронований примасом і постановив переводити "статті" в дійсність.

Митрополит Рутський із своєю єпархією за-клав протест із заявою, що без згоди папи він не може прийняти жадних новостей цивільної влади.

Як уже згадано, досі ані Сойм ані король не визнали законности православної єпархії, висвяченої патріархом Теофаном IV, а тепер вона була узаконена. Правда, сойм був зірваний, але Володислав IV включив згадані статті примирення до своєї програми, ще перед своєю коронацією.

Православні делегати постановили обрати нову єпархію на місце існуючої старої. 3-го грудня архимандрит П. Могила був обраний митрополитом, при чому на всіх 49 делегатів, що під-

писали грамоту, не було ні одного духовного³⁵). На Луцьку катедрі був обраний князь Пузина; для Мстислава Йосип Бобрикович, ігумен Виленського монастиря і ректор школи. Король затвердив Петра Могилу на митрополії (12 березня), цей іще того самого дня вислав своїх людей до патріярха і так на початку квітня Могила мав благословення Кирила Лукаріса, разом із номінацією на патріяршого екзарха.

Новий митрополит на місце своєї хіротонії не вибрав Києва, де сидів іще митрополит Ісає Копинський, що мав добрі відносини з монахами й козаками, а Львівську братську церкву, яку його предки і він сам щедро спомагали. Святителями були Єремія Тиссаровський зі Львова, разом із єпископами Теофанового свячення. Щойно 7 липня митр. Могила прибув до Києва, запросивши вже з дороги численну шляхту й духовних на інтронізаційне торжество. Ще перед його прибуттям до Києва, прихильники Могили розбили замки в соборі св. Софії, що був тоді в руках католицького священика, о. Р. Корсака, та перебрали його в посідання, разом із церквами св. Миколи, св. Симеона й св. Василя. Митрополит Могила хотів зламати також спротив свого противника Копинського, якого казав насильно забрати зі Свято-Михайлівського монастиря і лише в одній волосінниці перевезти до Печерської Лаври. Хоч тим драстичним кроком Могила не зламав опору Копинського, але показав, що хоче бути дійсним господарем у митрополії.

Не маємо змоги сказати всього про багатогранну реформаторську, пастирську й законодавчу діяльність Могили, що безсумнівно мала великий вплив на цілу Східню Церкву. Деякі дослідники, нпр. Голубинський чи Куліш, осу-

---

³⁵) Грушевський, М. Історія України-Руси, УІІІ, стор. 170-71.

джували Могилу за те, що він прийняв номінацію ще за життя свого попередника Копинського. Здається, що тим своїм прийняттям Могила поступився королеві й соймові, які довгі роки не визнавали Теофанової єрархії, і яка, зрештою, сама вважала себе тимчасовою.

10. Митрополит Могила й ідея патріархату в Україні

Володислав IV, прихильник православних і козаків, просунувши "статті примирення", заду-мав розділювання українських церков і громад надвоє. Очевидячки, до такого кроку він мусів мати згоду Католицької Церкви, якою правила Апостольська Столиця в Римі. Тому восени 1633 р. король вислав до папи з "обедієнцію" свого найкращого дипломата, Юрія Осолінського, на чолі 300-членної делегації, яка з'явилася в Римі з великою "помпою" (коні були підковані золотими підковами для більшого враження...). Осолінський, крім зложення "обедієнції", як велів старовинний звичай, мав іще інші інструкції короля: якщо не можна папу прихилити до затвердження згаданих "статтей примирення", то одержати бодай його згоду "з мовчання", але одночасно обіцявав, що король скоро приведе до єдності з Римом не лише всіх своїх підданих, але цілу Швецію й Москву.

Ясно, що в Римі не взяли поважно його обітниць і заходи Осолінського не мали повного успіху. Там був тоді єпископ Рафаїл Корсак і папа Урбан VIII мав інформації з обох сторін із першої руки про найновіші події в королівстві. і так то навіть о. Валеріянові, довіреній людині короля, не вдалося виеднати згоди папи на "мовчанку", бо папа мав протест митр. Рутського та його єрархії³⁶).

В лютні 1634 р. Осолінський склав на соймі докладний звіт зі своєї місії, хоч іще до того часу не було рішення з Риму. В цьому часі, як

³⁶) Documenta, I, p. 506.

згодом рапортував нунцій Вісконті, багато римо-католиків склонувалися зовсім скасувати Унію³⁷⁾, а сойм 1635 р. тягнувся аж до 14 березня і, врешті, схвалив конституцію, яка потверджувала "статті примирення" й залишала за Унією Полоцьк, Володимир, Пинськ, Холм і Смоленськ. Всі ж інші єпархії мали бути передані не-уніятим або зараз або по смерті їх католицьких єпископів, напр. Луцьк по смерті єп. Почапівського мав перебрати єп. Пузина, а в Перемишлі на місце єп. Крупецького мав прийти православний³⁸⁾.

Таким чином, завдяки великій енергії митрополита Рутського вдалося врятувати Унію, хоч дуже надшарпану статтями. Зрозуміла річ, що згадана соймова конституція мусіла перейти без ужиття "ліберум вето", тому деякі латинські делегати й єрархія мали викиди сумління і для свого оправдання 8-го березня підписали письмоманіфестацію, вказуючи, що дали свою згоду "суб бенепляціто ет ассензу Столиці Свентей Ржимскей".

Із польських єпископів підписали: примас Ян Венжик, єп. Гроховський зі Львова, єп. Любенський із Куяв, єп. Война з Вильна, єп. Любенський із Полоцька, єп. Фірлей із Перемишля, єп. Тишкевич зі Жмудзі, Ян Задзік із Холму і П'ясецький із Кам'янця. Із наших Владик підписали: митр. Рутський і єпископи: А. Селява з Полоцька, Л. Кревза зі Смоленська, Є. Почапівський із Луцька, М. Терлецький з Холму, та архимандрит Жидичина, П. Оранський. Крім того "маніфестацію" підписало також 36 світських достойників.

Дехто з підписаних поміщував під своїм під-

---

³⁷⁾ Relacye nunciuszow Apostolskich i innych osob o Polsce, II, p. 264.

³⁸⁾ Археогр. Сбор. Докум. относящихся къ Северо-Зап. Руси, I, г. 138, 141.

писом коротше або довше вяснення, яким хотів оправдати свою згоду на Соймі на поділ українських і білоруських єпархій надвоє. Дуже характеристичним є вяснення коронного підканцлера, Томи Замоїського, близького свояка Острозьких. Він писав:

“Takom na elekciey y koronaciey Jego K. M. na te pozwalac nie chcial zgrade, iedno sub rati-habitione Sedis Apostolicae, taki teraz iz Ojciec S. iudicium suum rebus suspendit niz do piecztowania przyszlo, z tymem sie deklarowal, ze w tey mierze sequor declaracia Ich M. M. ksiezy Biskupow, iako tych, ktorым regimen conscientiarum naszych nalezy, y consensum meum dac nie moge. *Ale iz konkluzia seymu stanac bez tego nie mogla, a nieprzyjaciel nad karkiem stal ojczyznie*, poniewaz inni ordines deklarowali sie im w tym permissive, y tego po mnie potrzebowali, citra consensum meum executus sum officium praevia manifestatione, y to powtarzajac, ze bona nobilium te y ktoreby potym wyszly eius generis privilegia afficere nie maja, idem qui supra”³⁹⁾.

Як видно з цього тексту, написаного модним в XVII ст. польсько-латинським макаронізмом, то політичні обставини змусили представників польського народу голосувати за справами, які противилися їх релігійним переконанням. Очевидна річ, що згаданий протест-маніфестація жадного практичного значення не мав, бо статті стали вже законом і королівська комісія зачала діяти від червня 1635 р., розділяючи наші церкви й громади надвоє. У деяких околицях настала війна всіх проти всіх, бо ні католики ні православні не були вдоволені рішенням комісарів, так, що в деяких місцевостях дійшло до заворушень. Типовою була подія в Перемишлі, де пра-

---

³⁹⁾ Theiner, III, pp. 417 seq.

вославний Владика Семен Гулевич у хвилині, коли католицький єпископ Крупецький служив св. Літургію, наїхав 10 червня зі збройною товпою на монастир св. Спаса і знищив монастир, за що був запізваний до суду та засуджений на "інфамію", трибуналом у Пйотркові (16 березня 1637 р.).

Як згадано, папа Урбан VIII, маючи задоволення короля Володислава IV про його волю діяти для загального замирення Церкви, вичікував дальшого розвою подій. Із засідання св. Конгрегації кардиналів на Капітолю в привності самого папи у дні 24 вересня 1635 р. довідуємося, що там докладно обговорили звіт нунція з Варшави про намір короля заснувати в королівстві окремих патріархат для східних християн злучених із Римом, але покищо православні отягаються, дарма, що патріархом Константинополя є еретик⁴⁰⁾ Знову ж на таємній Конгрегації дня 11 лютого 1636 обговорено проєкт для загального замирення князя Сангушка, Волинського палатина, при чому він радив звернути особливу увагу на двох православних людей: митрополита Могилу та єпископа Пузину, що мають великий вплив на всіх⁴¹⁾.

Видно, що справа замирення стала знов актуальною, бо король видав 5 вересня 1636 р. маніфест до православних духовних, Львівського й Виленського братства та до народу, де запевняв, що як обидві сторони договоряться на Соїмі, то буде заснований для всіх східних християн королівства окремих патріархат і не треба буде звертатися в справах віри закордон, а Львівський літопис записав коротеньку згадку, що митрополит Могिला походить із княжого роду і має

---

⁴⁰⁾ *Acta*, I, nr. 267; cf. *Tanczuk, D.*, *Conamina unionistica in Ecclesia Ruthena in primo dimidio saec. XVII*, Romae, 1939.

⁴¹⁾ *Acta*, I, nr. 272.

стати першим "руським патріархом"⁴²). Ця записка "ультра-православного" братства вказує, що справа оснування патріархату і загальної згоди Церкви зачала знову прибирати конкретні форми.

---

⁴²) *Supplementa ad Hist. Rus. Monumenta*, 1848, p. 174; por. *ZMNP*, 62, 1849, pp. 151-152.

11. Київський патріархат у проєкті Петра Могили

І католики й православні скоро переконалися, що конституція з 1635 р. ніяк не замирить людей "грецького закону", тому всім стало ясно, що "уніяти й не-уніяти", як їх тоді називано, мусять самі погодитися між собою.

Цікаво, що папа Урбан VIII у своєму листі до Волинського палатина, князя Сангушка (з 10 липня 1636 р.) дякує йому за намагання довести до згоди Церкву і при тім називає митрополита Могилу і єп. Атанасія Пузину "улюбленими братами"⁴³). І з листа недокладно відомого Фрука до католицького єпископа у Володимирі, Йосипа Баковецького (18 червня 1636 р.) видно, що єп. А. Пузина з Луцька-Острога і сам митрополит Могила серйозно думають над пляном замирення й оснування патріархату. Це потверджується у вище приложеному маніфесті короля й листі папи Урбана VIII до Волинського палатина. Згадаємо, що король звернувся до митр. Рутського й Могили зі закликом до праці над замиренням.

26-го жовтня 1636 р. митрополит Петро Могила написав до своєї єрархії і мирян Пастирське послання, де предложив таку пропозицію, та просив обрати тямущих депутатів на Соїм, бо там може бути вирішена справа замирення Церкви. Можна було сподіватися, що як енергійний Могила візьме цілу справу в свої руки, то доведе її до щасливого закінчення.

---

⁴³) **Documenta**, ed. Welykyj, I, nr. 449; cf. **Andrusiak, M.** *Sprawa Patriarchatu Kiowskiego za Wladyslawa IV*, in *Prace hist. w 30-lecie dzial. prof. S. Zakrzewskiego*, Lwow, 1934, pp. 271 seq.

Проект "замиренья" з 1629 р. знову став актуальним, але цим разом він був доповнений православними, дуже правдоподібно, самим митрополитом Моголою та єпископом Пузиною. Три перші точки були майже незмінені, а п'ята і шоста розвинені й пояснені. З огляду на важливість пояснень 6-тої точки, подаємо його латинський текст:

"Modus concordiae generalis a parte Disunitorum conceptus"... "Azyma Romanorum, Ieiunium Sabbati, communionem sub una specie, Missas lectos non vituperabunt Rutheni, et e contra Romani non vituperabunt fermentatum Ruthenorum, eorum Carnium in Sabbato ac sub utraque specie. Quilibet ergo attendat suo Ritui, utramque laudet, non imitetur. Nemo Romani Ritus dicet Patriarchos Orientales, non habere eam potestatem Iurisdictionis, quam habuerunt praedecessores eorum legitime creati, ac Catholice credentes, si et praesentes sint legitime instituti, ea omnia Catholice credunt, suscipiuntque. Nemo ex Ruthenis tenebit aut leget libros tempore Discordiae contra Sedem Romanam de Romanis Pontificibus scriptos vel impressos. Omnes Rutheni Ritus Graeci dicent Romanam Sedem esse primam, Romanumque Pontificem esse Pervoprestolnyka, seu primae Sedis Episcopum, Ipsum non solum in Concilio habere primum locum, seu praesidere, Synodum vocare, approbare, id illi soli ex Jure convenire, Illum esse Admonitorem in ecclesia Christi, Ipsi injunctum confirmare Fratres, Ipsum esse Successorum Divi Petri, ad Illum Epistolas Synodicas a Fratribus esse mittendas, et e contra ad Illum in gravissimis recurrendum esse seu appellandum.

"Nemo Romani Ritus dicet in Ecclesia Orientali non esse veras formas Sacramento-

rum: nemo Romanorum Ritus vituperabit Ieiunii Diei Mercurii, Sabbati esum, neque fermentatum.

Punctum 4, de immediata dependentia a Patriarcha Constantinopolitano aget declaratione: quare quaeritur 1-mo. in quo consistit immediata dependentia? Respondeo in eo, quod pro Patriarcha post factam Concordiam dans prima vice Sacra Metropolitanae liberet Ruthenorum Metropolitanas a Recursu in similibus ad se, saltem ad illud tempus, quod Deus liberationi Orientis assignavit. 3-tio. Epistola dicta Synodica, seu Professio Fidei iuxta iam scripta a Metropolita ad Patriarcham, et e contra, curret. Nam iuxta Gregorium Papam ad Ciriacum Constantinopolitanum. Nam aer vicissim Vobis Nostrae Confessionem transmittimus te charitatem Nostram erga vos ostendimus, quid aliud in Ecclesia Sancta agimus nisi arcam bitumine unimus, ne unda erroris inflat, et vel Spirituales quosque tamquam homines vel carnales tanquam animalia occidat.

“4-to. Metropolita Russiae expediet Privilegium Patriarchatu perpetuo et sicut Legatus Natus, ita ut omnes Causae terminentur intra Regnum: nam Recursus ad Sedem Constantinopolitanam periculosus.

Quaeritur 2-do. In quo consistit dependentia mediata? Respondeo, in eo Metropolita in quantum faciet communem orationem primo Pontificis postea Patriarchae, secundo post factam Concordiam Metropolita Professionem suam mittet ad Romanum Pontificem, significando se sic credere, et quod eandem Professionem sit missurus ad Patriarcham Constantinopolitanum. Tertio post factam Concordiam supplicabit Metropolita ad Summum Pontificem pro Consensum tractandi cum Patriarcha super resignatione Recursus pro Sacra ob pe-

ricula. Quarto, procurabit Metropolita, ut Pontifex Patriarchae resignationem approbet saltem ad illud tempus, quod Deus praefixit libertati Orientis ibidem siquid ad complementum Potestatis Exarchatus Metropolitae deesset, supplicabit Pontifici, ut suppleat.

“Metropolita per Serenissimum (scil. regem — I. N.) Nominatus juxta antiquam consuetudinem non capiet Professionem, nisi prius Confessionem Fidei fecerit, quam faciet coram Episcopis ex aliquot Archimandritis cum Assistentia Illustrissimi Legati, vel ab eo ad id Delegati.

Quinto, professionem capiet post impletam professionem Actis ingrossatam per Prothonotarium.

Quare non potest esse Recursus ad Patriarcham Constantinopolitanum? 1-ma ratio, ob pericula: nam et missus et Patriarcha in suspitione apud Turcam veniet in periculum vitae, gentes barbarae, infideles impossibilem Recursum faciunt. 2-da ratio, nulla nutilitas Decisio ibi non potest esse aequa, ubi libri, ubi doctrina, ubi Scholae desunt, quod sperandum. 3-tia ratio, damnosus nimis esset Recursus, essent extorsiones pecuniae sicut antea, vexationes impertinentes, Simoniaca cuncta. 4-ta ratio, per hunc Recursum Ritus redderetur contemptibilis videre vagabundos, Graecos regere, Russos dominari Nobilitati affectu non ratione regere, quod ex praeteritis actionibus videre licet. Doctrina est nulla, auxilium nullum vexatus frequens, pauperitas insatiabilis, accessus difficilis prohibent Recursum: Partim tamen contrariae condescendendo aliqua concedere licet.”⁴⁴⁾.

---

⁴⁴⁾ Harasiewicz, M, Annales, pp. 452 seq.

Коротко кажучи, тепер православні домагалися: 1) не вимагати від них прийняття додатку "і Сина" в символі віри; 2) вони вірять у чистилище, де по смерті перебувають душі, але без докладнішого опрeдeлення, що там є вогонь; 3) вони визнавали, що душі праведних бачать зараз Бога і їх помочі треба призивати; 4) якщо патріарх Константинополя визнає всі три вище наведені пункти, буде законно висвячений та перешле своє Ісповідання Віри руським єпископам і королеві, то вони годяться мати з ним зв'язки; 5) Вони признають першенство Папи в Церкві; і патріарх, по доконанні згоди, перешле Київському митрополитові "Сакру" та іменує його своїм доживотнім екзархом із правами патріарха; митрополит-патріарх молиться найперше за папу, а потім за патріарха в Константинополі, який має посилати своє Ісповідання Віри папі; Київський митрополит-патріарх посилає своє Ісповідання Віри до папи, а потім до Константинополя; він буде іменований королем, зложить своє Ісповідання Віри в прияві папського нунція або когось ним до цього делегованого, і буде впроваджений в своє урядування Прото-троносом; митрополит-патріарх не буде апелювати до Константинополя доки не запанує там свобода й правда. До того часу папа, як Найвищий Пастир Церкви, доповнить усі його патріарші права.

Ствердимо, що дослідники, католицькі й православні, годяться в тому, що король Володислав IV був великим ідеалістом і щиро бажав релігійного замирення у своїй державі. Знаємо, що він був у таємних зв'язках з козаками, а Богдан Хмельницький аж до смерти короля мав до нього велику пошану.

Цікаво буде передати уривок одного рукопису польською мовою, віднайденого в архіві манастиря св. Духа у Вильні, що його надрукував

Голубев⁴⁵⁾, один із найкращих знавців тих часів. Це, мабуть, інструкції короля, який їздив особисто до Вильна в 1636 р. і дав їх своєму уповноваженому, що виголосив їх на спільній конференції християн "грецького закону", католиків і православних. Там між іншим говориться: "Говорить через мене Й. М. Король... все, що він учинив для вас (православних) на Соймах сталося тому, що ваші наставники обіцяли довести до згоди. Король стверджує, що багато людей грецького закону від вас утікає, бо й уніяти й не-уніяти переходять на латинство, як світські так і духовні. Як же їм вас не покидати, коли процеси не перестають і церкви помалу перемінюються на костели. І коли самі ви не погодитесь, пропадете..." Король стверджує, що між обома сторонами нема ріжниць щодо правил віри, і що уніяти прагнуть згоди, тож треба це скоро зробити, заки вони знайдуть "помічників, які переведуть їх на латинство".

Король писав 4 вересня 1636 р. до митрополита Рутського й Могили: "Забезпечивши при Божій помочі спокій у державі від зовнішніх ворогів, ми мали намір на минулому загальному 6-тижневому Соймі уздоровити й поправити все, що внаслідок нещасливих обставин часу спричинює заколот і на майбутнє заповнить нам Соймові наради.

"Ріжниця між Руссю, уніятською й не-уніятською, приносить Речіпосполитій чимало неспокою, забирає час на Соймах і, хоч у часі нашого щасливого вибору вже були намічені способи замирення, все ж таки, на минулому Соймі ми переконалися, як ще багато старань від Речіпосполитої треба для виконання тих способів і стільки ще труду буде в майбутньому.

"Тому, розсилаючи наші письма у згаданій справі до вищого духовенства обох сторін і де-

⁴⁵⁾ Голубевъ, С., цит. твір, II, ст. 123-124.

яким світським особам, — бо у вас і братства мають вплив на релігійні справи, — ми бажаємо, щоб ви щераз перед розпочаттям слідуєчого Соїму зійшлися разом і застановилися над вишуканням таких способів, щоб між вами, обома сторонами, могло бути довершене об'єднання і згода. Бо доки ви не знайдете надійних засобів до згоди в своїх справах, доти одна сторона не перестане непокоїти другу тягарами й утисками.

"Знаємо, що найважче для вас буде розв'язати справу послушенства Константинопільському патріярхові, але, як добре роздумаете, що діялось колись і діється тепер у тій столиці, то легко погодитесь, що не нарушуючи в нічому прав патріярха, ви можете за прикладом Москви і других держав, мати в себе вдома те, за чим шукаєте деінде. Довершіть боговгодне діло, корисне Речіносполитій, конечно руському народові, головно тому, що вас об'єднає і буде пам'ятне для вас"⁴⁶).

Це звернення католицького короля, якого добра воля і щира прихильність до православних не підлягали жадному сумніву, видвигнуло на цілий ріст справу оснування Київського патріярхату, тому обговорений "проект згоди", видвинений православними єпископами з митрополитом Могилою на чолі був уже чимось конкретним, на базі чого могло стати порозуміння.

Тут підкреслимо добру волю, покору й щире серце митрополита Рутського, який виявив свою готовість підчинитися Петрові Могилі, як першому патріярхові Києва, якщо обидві сторони договоряться до щасливого кінця. Про таку можливість згадував Сакович у своєму творі п. з. "Перспектива" (1642 р.). Є також основи думати, що сам король Володислав IV особисто про-

---

⁴⁶) **Supplementa ad Hist. Rus. Monumenta**, nr. 72;

понував Петрові Могилі свою номінацію на Київського патріярха⁴⁷⁾.

Сам митрополит Могила не був противний такий розв'язці справи та розіслав своє послання з захоотою подумати над справою об'єднання та вибрати тямущих послів на майбутній Соїм, де все це може бути довершене. Про серйозність Могилі свідчать різні вістки; напр. о. Пафнутій із Пустинського монастиря писав до Москви: "Писав із Луцька князь Коширський, воєвода Волинський, до любезного єпископа Ісаї (Копинського — І. Н.), а єпископ Ісая до Переображенського монастиря в Лубнях і до ігумена та братії в Густинському монастирі, що Київський митрополит Петро Могила відпав від християнської віри й одержав благословення від Папи Римського в патріярхати, щоб йому бути патріярхом християнської віри; і заприсяг Петро Могила королеві й усім панам радним, і ляцьким арцибіскупам, що він своїм навчанням направить християнську віру й установить усю церковну службу за наказом Папи Римського; римську віру і всі церкви християнські в усіх польських і литовських містах поверне в ляцькі костели, а всі руські книги усуне"⁴⁸⁾.

Також ігумен Ладинського монастиря доносив, що Могила став патріярхом у Вильні, а єпископ Корсак митрополитом в Києві⁴⁹⁾. Московський воєвода Плещеев доносив цареві, що він одержав письмо від ігумена Калістрата з Мгарського монастиря, що ніби-то Могила прийняв "папешську віру".

Як видно з угорі сказаного, автором усіх інтриг проти Могилі був його ворог і попередник на митрополії, Ісая Копинський, який говорив

---

⁴⁷⁾ Голубевъ, цит. твір, II, ст. 147-148.

⁴⁸⁾ Акти Юго-Зап. Рос., III, ч. 2.

⁴⁹⁾ Там же, ч. 5.

усюди, що Могила став уніятю та був за те нагороджений Папою почетом патріярха та що кивські монастирі будуть передані уніятю. У наслідок таких поголосок у Києві збунтувалися проти Могили монахи Свято-Миколаївського монастиря, за що були ним анатемізовані, як "братовбивник Каїн, із Датаном, Авироном, Сафірою, Симеоном... нехай їх пожере вічний вогонь із дияволом і його ангелами. Нехай це стане всім християнам, що схочуть з ними приставати"⁵⁰.

Коли монахи не покорилися, митрополит Могила казав зайняти їх монастир, а їх самих порозганяти. Наслідком акції Копинського, що сидів на Поліссю, була масова втеча українських монахів до Путивля під Москву, напр. з Густинського монастиря вийшло 70 монахів з ігуменом, 20 осіб прислуги та 11 родин; із жіночого Ладинського монастиря втік духовник Методій, ігуменя Єлисавета, 50 Сестер і 16 осіб прислуги; із Мгарського монастиря втікло 14 старців, бо згаданий ігумен Калістрат, переконавшись у неправдивості вісток Копинського, погодився з Могилою. Самого Ісаю Копинського схопили прихильники Могили й відправили його до Печерської Лаври в Києві, де він умер 5 жовтня 1640 року⁵¹).

Крім цього замішання вийшли ще інші несподівані перешкоди. По-перше, митрополит Рутський важко занедужав і в часі свого побуту в Дерманському монастирі помер 5 лютого 1637 року, маючи 63 роки. Хоч його наслідникові, Рафаїлові Корсакові (1637-1640), не бракувало доброї волі цю справу далше продовжати, але не стало вже душі замирення, якою був митрополит Рутський.

---

⁵⁰) Голубевъ, II, ст. 52-53.

⁵¹) Сводная Гал.-Рус. Літопись, ст. 78.

По-друге, Соїм був у 1637 р. зірваний. По-третє, на охолодження справи замирення вплинув спір єп. Сильвестра Гулевича в Перемишлі, що був засуджений на "інфамію" трибуналом у Пйотркові за свій наїзд на Спаський монастир, а при тій нагоді деякі добра передано єп. Крупецькому, з чого православні не були вдоволені. Проти осудження Гулевича повелася широка протестаційна акція, в якій був зацікавлений і Петро Могила, а його представники о. Антоній і о. Філотей зачали в городському суді в Перемишлі процес проти передання єп. Крупецькому дібр, призначених статтями замирення православним, чим були нарушені постанови Соїму й королівський диплом. Цілий процес тягнувся аж до липня 1638 р. І в Луцьку справа загострилася. Православний єп. Пузина силою зайняв церкви св. Михайла, Рождества та св. П'ятниці від католицького єпископа Почапівського, хоч за статтями останній мав уживати їх аж до своєї смерті. Він помер у 1637 р., а король універсалом із 28 вересня казав єп. Пузині передати катедру, церкви й добра королівському адміністраторові, яким був іменований католицький єпископ Володимира, Йосип Баковецький; але цьому Пузина не підчинився, відкликаючись до Соїму в 1638 р. (10 березня). На цьому Соїмі православні послали Адам Кисіль і князь Четвертинський домагалися виконання статей примирення та знесення "інфамії" з єп. Гулевича. Соїм схвалив, щоб усі постанови, які мали силу закону, були вийняті з-під юрисдикції трибуналів, як також була видана грамота єп. Пузині перебрати Луцьку єпархію. Також чимало клопоту наробила королівська грамота католицькому єпископові Холму, Методієві Терлецькому (кінець 1637) на Спасо-Переображенську церкву в Люблині.

Соїм у 1639 р. (31 жовтня) пройшов під знаком гострої боротьби за посідання поодиноких

церков, і він, врешті, був зірваний, а на сліду-
ючому Соймі, крім обговорення небезпеки від тур-
ків і татар, нічого важного не вирішено. Право-
славні годилися на замирення й приймали про-
позицію короля на скликання спільного Собору,
де мало б до нього дійти. Про те довідуємося з
листа короля до Папи, в якому він просив дозво-
лу відбутися такий Собор при участі духовенства
й світських людей обох Церков⁵²).

Однак, нунцій Фільонарді одержав із Риму
інструкції держатися старих постанов, бо міша-
ний Собор світських і духовних людей не є най-
кращим місцем для переведення замирення Цер-
кви. У Римі підкреслювали, що коли православ-
ні дійсно бажають замирення, нехай зложать
ісповідання віри, приписане для греків, а тоді
вже можна буде вирішити інші справи, себто до-
вершити установалення патріархату.

Така відповідь була не понутру королеві, бо
з цього він бачив, що в Римі не вірять його си-
лам. Він через звернувся за таким дозволом, але
й цим разом йому порадили держатися інструк-
цій, висланих нунцієві⁵³). Тим часом, католиць-
кий митрополит Рафаїл Корсак, що їздив до Ри-
му відвідувати "пороги Апостолів", занедужав
там і помер у 1640 році, а його наслідником став
архієпископ Полоцька, Антоній Селява (1641-
1655).

З двох листів православного єпископа Силь-
вестра Косова до архієпископа Селяви (з 18
квітня і 24 травня 1639 р.) видно, що справа не
поступила дальше вперед. У першому з цих ли-
стів він запевняє адресата про свою волю при-
хилитися до замирення, взиваючи на свідків Бо-
га й Пресвяту Богородицю, але в другому ви-
словлює думку, що не бачить можливости досяг-

---

⁵²) Реляция нунциушюф, II, ст. 273.

⁵³) *Litterae*, I, nr. 233, 234.

нути це без участі Константинопільського патріярха. Він каже, що ця єдність із Римом, на його гадку, повинна бути такою, як це було в часах св. Григора, Василя Великого і Атанасія, — інакше він не підпишеться під актом єдності.

Виходить, що православні українці навіть за ціну одержання свого власного патріярхату в Києві не хотіли говорити про замирення без Константинополя. Як же стояла справа з патріярхами в Константинополі? У 1637 р. Кирило I Лукаріс уже сьомим наворотом засів на тому престолі, але на другий рік його протикандидат Кирило II Контаріс оправдав себе перед султаном та обвинив Лукаріса у спілці з козаками, що зайняли тоді Азів. Лукаріса усунено, ув'язнено та вбито⁵⁴). На Синоді грецької єрархії патріярх Лукаріс був осуджений як еретик, а Кирило II підписав католицьке ісповідання віри (15 грудня 1638 р.) і за це й усунув його султан Мурад та казав задушити в тюрмі, а його наслідником став Партеніос I (1639-1644), що пішов грецьким традиційним шляхом і знову зайняв непримириме становище у відношенні до Риму⁵⁵).

У Польщі вибухла козацька війна, після якої кошового Острянина й інших козацьких провідників замучено у Варшаві, а вибрики православних у Вітебську проти католиків не сприяли згоді, то й обидві сторони готовилися до нового словного двобою на Соймі. Митрополит Могिला скликав Собор (1640 р.) до Києва і там виявив готовість особисто поїхати на другий рік на Сойм та звернувся до шляхти з проханням (2 квітня 1640 р.) за більші грошеві датки на ту ціль. І дійсно, вибрався на Сойм 1641 р. в това-

---

⁵⁴) Semnoz, V, *Echo d'Orient*, 6 (1903), pp. 47 seq.

⁵⁵) Hoffmann, G., *Griechische Patriarchen und roemische Paepste*, II (3), *Patriarch Kyrillos Kontaris von Berroea*, in *Or. Chr.* (20), Romae, 1930.

ристві єпископів: Коссова, Пузини й Гулевича, разом з ігуменами й численними монахами.

На цьому Соймі з Гулевича зняли "інфамію" та установили т. зв. "юдіцієм реляціонум", себто суд, що мав рішати спірні справи між "уніятами й не-уніятами".

В цьому часі унійні розмови продовжувалися приватно, напр. у вересні в резиденції краківського єпископа. Король приписував свій неуспіх штивності нунція Фільонарді, тому зажадав від Папи відкликання нунція з королівства; але по його виїзді відносини з Римом стали ще більш напружені. Тепер король на власну руку задумав скликати загально-релігійний Собор з участю всіх віровизнань королівства. Це, очевидно, ще більш закріпило в Римі переконання, що король не всилі довести до замирення обох Церков; бо ж протестанти занадто відбігли від церковних традицій, щоб можна було з ними говорити про якенебудь замирення з Церквою.

На вістку про намір короля Папа, щоправда, похвалив його ревність та благородні наміри, але цим разом сам узяв цілу справу в свої руки, написавши цілий ряд листів до визначних духовних і світських людей⁵⁶), а в тому не поминив митрополита Могили й Адама Кисіля, назвавши першого "Преподобним Братом", а другого "Улюбленим Сином", уважаючи їх близькими своєму серцю та заохочуючи до витривалості у праці над замиренням.

Одначе, Папа Урбан VIII не одержав піддержки ані від духовних ані від світських чинників. Навпаки, відношення латинської єрархії до їх собратів східнього обряду цьому замиренню багато пошкодило, напр. Єпархіяльний Синод у Холмі та Провінціяльний Синод у Варшаві

---

⁵⁶) **Documenta**, ed. Welykyj, I, nr. 461-481.

(1643-44 р.⁵⁷) винесли ухвали, понижуючі українських католицьких Владик і їх Церкву (напр. вони не вважали їх за правдивих єпископів!), проти чого наша єрархія запротестувала в Римі⁵⁸), а Холмський єпископ Методій Терлецький предложив новий проєкт замирення під час свого побуту в Римі. Такий стан тривав аж до смерти Папи Урбана VIII 15 вересня 1644 р.

По вступленні на Петрів Престіл Папи Іннокентія X (1644-1655) король зараз же вислав до Риму о. Валеріяна, що мав із собою новий проєкт замирення від православних і від короля, що знову задумав скликати загальний унійний Собор усіх деномінацій королівства. Такий Синод відбувся в Торуні в 1645 р., проти волі Риму й без участі православних. З нього, очевидно, ніщо не вийшло⁵⁹).

Як видно з нарад Конгрегації над проєктом, т. зв. "Сентенція куюздам Нобіліс Польоні Греце Релігіоніс", найправдоподібніше самого Петра Могили⁶⁰), що його привіз до Риму о. Валеріян, православні знову домагалися спільного Собору. З інструкцій новому нунцієві, монс. Іванові де Торресові (17 березня 1645 р.) у Варшаві⁶¹) видно, що в Римі дальше брали до уваги можливість замирення через оснування патріярхату, але радили православним Владикам зложити наперед ісповідання віри, приписане для греків, як також нунцій мав прослідити, чи цього замирення хоче також і нарід.

---

⁵⁷) Грушевський, М., Історія, VIII, ст. 102-103.

⁵⁸) Acta, I, nr. 371, 372, 381, 392.

⁵⁹) Amman, A. M., Abriss der ostslavischen Kirchengeschichte, Wien, 1950, pp. 314-315.

⁶⁰) Acta, I, nr. 366; cf. *Analecta OSBM*, Ser. II, I, fasc. 4, "Prospectus anonymus Petri Mohyla Unionis Ecclesiae Ucrainae an. 1645, pp. 619 seq.

⁶¹) Acta, I, nr. 281.

Заінтересування митрополита Могили патріярхатом видно з його листа до Виленських братчиків (5 вересня 1646 р.), в яким він каже їм молитися за успіх замирення, що має бути довершене на найближчому Соїмі, і робить їм легкий докір за те, що в своєму листі до нього вжили титулу "Патріярший Екзарх", а вони у своїй відповіді оправдували себе, що вчинили це "футура провідендо", себто, що він незадовго вже стане патріярхом. На жаль, кілька місяців потім, у ніч під 1 січня 1647 р. смерть заскочила Петра Могилу на 50-ому році життя і не довелося йому довести цього великого діла до кінця.

Його наслідник Сильвестер Косів (1648-1657) продовжав унійні переговори⁶²⁾, а нунцій мав інструкції діяти на основі проєкту з 1629 р. Сучасник Єрлич каже, що король Володислав вислав у тій справі до Кисва свого найздібнішого дипломата, Юрія Осолінського, та маршала Казановського, і при тій нагоді Київський каштелян Адам Кисіль (13 грудня) в порозумінні з митрополитом Косовом був посередником між обома сторонами, чинивши все можливе, щоб довести до замирення. У Римі на засіданні Конгрегації відбулася дискусія над проєктом Кисіля та взято до уваги добру волю його й митрополита Косова⁶³⁾, так що Папа Іннокент X створив спеціальну комісію кардиналів, які одержали завдання довести цю справу до кінця⁶⁴⁾.

Навіть по смерті короля Володислава IV (20 травня 1648 р.), коли вже козацькі полки гетьмана Хмельницького зайняли Україну, оті розмови продовжувалися аж до осені, бо 16 листопада 1648 р. відбулося засідання згаданої Комісії кардиналів під знаком очікування на вибір нового короля, з яким нунцій мав продовжувати

---

62) Грушевський, М., УІІ, ст. 115, 149-150.

63) Acta, I, nr. 415.

64) Ibidem, nr. 416.

переговори⁶⁵). Одначе, Зборівська угода, що домагалася скасування Унії в Україні, ці розмови закінчила. Переяславська угода з Москвою витичила новий шлях Українській Православній Церкві, шлях, що довів її до повного підчинення Московським Патріярхам (1686 р.) та затрати всіх своїх прав. Таким чином Москва "переконала" православних українців, що їх Церква може обійтися без Константинополя. По відкиненню єдиної історичної нагоди мати свого власного патріярха, православні українці заплатили дуже дорогою ціною за цю московську науку.

---

⁶⁵) *Litterae*, I, nr. 309.

12. Яке ж було православ'я Петра Могили і його однодумців?

Митрополит Петро Могила був не лиш організатором, реформатором і законодавцем, але також богословом і літургістом. Будучи ще архимандритом Печерської Лаври, він працював над справленням і виданням Службника, якого перше видання появилось 1629 р., а за десять літ друге видання, було справлене на основі старослов'янських і грецьких рукописів⁶⁶).

Знаємо також, що на Соборі в Києві 1640 р. докладно обговорено Требник митрополита Могили. Він писав у своєму Пастирському листі з тієї нагоди, що Руська Церква не поблудила в догматах, які держить непорушно, але в обичаях, що відносяться до молитов і благочестивого життя⁶⁷).

Від згаданого Касіяна Саковича довідуємося, що на тому Соборі в Києві (8 вересня 1640 р.) був Петро Могила, єп. Ісакій із Луцька, єп. Авраамій, (заступав єп. Львівського), о. Панкратій із Перемишля, о. Софроній із Мстислава, архимандрит Самуїл Щицик із Слуцька, ігумен Ісая з Свято-Миколаївського монастиря та багато інших ігуменів і духовних. Всі вони розглянули й

---

⁶⁶) "Лейтургіаріонъ сі єсть Служебникъ отъ литургіей св. Василя, Іоанна Златоустаго и преждеосвященныхъ, и служеній іерейскихъ и діяконскихъ повседневныхъ, ношныхъ и дневныхъ въ себѣ содержимыхъ реченній. Благословеніємъ и исправленіємъ Преосв. Господина и отца Киръ Петра Могили, Митрополита Кіевскаго, Галицкаго и всея Россіи".

⁶⁷) С. Р(ождественний), Петръ Могила Митрополитъ Кіевскій, Москва, 1877, с. 95.

прийняли згаданий Требник, як також Катихизис, приготовані митрополитом Могилою⁶⁸).

Требник появилася друком 1646 р.⁶⁹). Це велика книга (1.500 сторінок друку) поділена на три часті: 1) св. Тайни, похорони; 2) благословення (церкви, дому і т. д.); 3) молебні й молитви на всякі потреби.

Найголовнішою є перша частина про св. Тайни. Митрополит Могила в кожній св. Тайні на католицький спосіб розрізняє: матерію, форму й намірення священослужителя. При св. Тайні Хрещення допускає потрібне погруження або поливання (ст. 7-8), а говорячи про св. Тайну Євхаристії (ст. 219-239), каже дослівно так: "Образъ или совершеніе тѣла Христова суть слова Господня, над хлѣбомъ на дискосѣ на престолѣ сущемъ, отъ Іерея глаголемия, си есть: "Примите, ядѣте, сіе есть тѣло мое... Сими словами хлѣбъ пресуществується, си есть, существо хлѣба прелагається истинно въ тѣло Христове, и, по изреченіи сихъ Господнихъ словесъ, уже к тому простимъ хлѣбомъ не есть, якоже прежде по существу своему, но истиннимъ тѣломъ Христовимъ... По изреченіи же существу своему вино не есть простимъ виномъ, но истинною кровію Христовою..."

— — — — —

⁶⁸) "Sobor Kiowski schismaticcki przez Oyca Piotra Mohile zlozony u odprawiony roku 1640, poczawszy od dnia Septembria az do dnia 18... Z Ruskiego na Polski iezyk przelozony. W Warszawie roku panskiego 1641, Septembria dnia 20".

⁶⁹) "Евхологіонъ альбо Молитвословъ или Требникъ, иміяй въ себѣ церковная различная послѣдованія, Іеремъ подобающая, отъ св. Апостолъ прежде, потом же отъ св. Богоноснихъ Отець, въ различныхъ временахъ преданная, нині же благоволиемъ и повелѣніемъ Яснепревелѣбнаго, въ Бозі, Его Милости Господина отца, Петра Могили, Митр. Кіевскаго изданъ въ святой Лаврі Кіевской".

Цікаво, що обговорюючи св. Тайну Сповіді (ст. 337-338) митрополит Могила подає не депреквативну, а індикативну формулу розрешення: "Азь тебе разрїшаю..."

Для важности св. Тайни Подружжя (хлопці найменше 15, а дівчата 12 літ) вимагає взаємної згоди обох партнерів (чого в попередніх Требниках не було) та забороняє вінчати пополудні або ввечері. Могила не дозволяє також на т. зв. "общу чашу" та ходження довкруги тетраподу (ст. 359, 362, 417, 424). Він подає також інший чин вінчання для второбрачних.

При уділюванні св. Тайни Єлеопомазання митрополит Могила приписав також молитву: "Отче святий, врачу..." (ст. 445), якої передтим не було, а був лише стих із псалма "Помощ моя от Господа..." Згадану молитву він уважав формою св. Тайни Єлеопомазання. Згадаємо також, що новістю митрополита Могилы було заведення "Чину погребенія Іереовъ", якого передтим не було.

Цікавий також уступ п. з. "Наказаніе о памятехъ усопшимъ" (ст. 835 і слід), де кажеться: "Иже покаышася и въ исповѣданіи грѣховъ своихъ, си есть, въ тайни покаынія, властію, отъ Бога Іереомъ данною, отъ гріховнихъ винъ прощени и разрѣшени быша, но не удовлетвориша о своихъ содіянныхъ грѣсехъ т. е. не представили плодовъ покаынія, — отъ казни, яже о грѣсехъ, не свободишася: сего ради убо, яко должни суще, отъ воздушнихъ духовъ въ темницахъ удержани, смущени и казними бивають". Тому каже молитися за вмерлих, щоб їм допомогти вдостотїтися скорше вічної слави.

Із вище поданих наведень із Требника митрополита Могилы видно, що в практиці не було ріжниці між вірою православних і тією, якої навчала Католицька Церква. Дуже важлива є та обставина, що згаданий Требник появился по Соборі в Яссах (1642 р.), де дехто зі східних бо-

гословів висував застереження до вчення Могили, але він цих застережень до відома не прийняв.

Ми вже згадали, що в Женеві 1629 р. появилася "Короткий виклад віри" патріярха Кирила Лукаріса, найперше по-латині, два роки пізніше по-грецьки, а в 1632 р. був перевиданий у Константинополі⁷⁰⁾.

В "Східньому Ісповіданню Православної Віри" було багато єретичних поблуджень, про що знав Могила. Це ісповідання Лукаріса ще в 1638 р. осудив його наслідник Кирило II Контаріс, як єретичне (те саме вчинив Собор у Єрусалимі 1672 р., однак з поясненням, що Лукаріс не був осуджений за відступство від віри, а тому, що відмовлявся вперто заперечити, що згадане ісповідання не було його). Також архієпископ Смолицький писав про кальвіністичні поблудження Лукаріса, як уже згадано. Всі ці речі змусили митрополита Могилу виготовити "Ісповідання Православної Віри", так що вже було воно обговорене в 1640 р. на Київському Соборі. Там також Отці приготували анатему проти поблуджень Лукаріса, яку підписали: Могила, і його спископи: Атанасій Пузина, Арсеній Желіборський, Сильвестер Гулевич і Сильвестер Косів⁷¹⁾.

Це осудження Лукаріса Могилою було, мабуть, причиною, що молдавський господар Василь Лупул зажадав від патріярха в Константинополі скликати Собор для провірення, чи є в Східній Церкві кальвіністичні впливи. Молдавський митрополит Варлаам II скликав Собор до Яссів на 5 травня 1642 р. і туди митрополит Могила вислав своїх богословів, ігумена Ісаю Трофимовича з Свято-Миколаївського монастиря, ігу-

⁷⁰⁾ Pichler, Dr. von, Der Patriarch Cyrillus Lucaris und seine Zeit, Muenchen, 1862, pp. 183 seq.

⁷¹⁾ С. Р(ождественний), цит. твір., ст. 137-138, нота 362.

мена Йосипа Кононовича з Богоявленського монастиря та проповідника Євангелії, Ігнатія Оксеновича. На Соборі був митрополит Нікеї Порфірій і "вселенський проповідник", о. Мелетій Сириг від патріярха Партенія в Константинополі.

На цьому Соборі було пропозитоване "Ісповідання Віри" митрополита Могили, передискутоване вже в Києві, і воно було прийняте (з малими поправками, яких Могила не визнав) всіми східними патріярхами дня 11 травня 1643 р., як загальне ісповідання віри Східньої Церкви⁷²).

Патріярх Партеній I по Соборі в Яссах писав до митрополита Могили про "Ісповідання Віри" Лукаріса, згадуючи такі ересі в ньому: 1) немов би навчання про Св. Духа противилося навчанню Східньої Церкви; 2) треба відкинути традицію й Собори; 3) приймав предистинацію; 4) від первородного гріха не був звільнений Христос ані Пр. Богородиця; 5) не треба молитися до святих; 6) чоловік не може нічого вчинити для свого спасіння; 7) єрархії в Церкві не треба; 8) лише вибрані підуть до неба; 9) у Церкві навчає св. Дух кожного зосібна; 10) спасає сама віра без діл; 11) чоловік не має свободної волі; 12) є лише дві св. Тайни; 13) нема чистилища, тому не треба молитися за вмерлих; 14) не треба почитати св. образів і т. д.

Уже з цього короткого реєстру блудів в "Ісповіданню Віри", виданому під іменем патріярха Лукаріса, видно в якому небезпечному положенні опинилася Східня Церква. Тому приготоване митрополитом Могилою "Ісповідання Православної Віри" було для неї Божою благодаттю.

---

⁷²) Пороблені зміни відносилися до св. Тайн, напр. Хращення (лише через погруження), у св. Євхаристії Єпиклеза є формою Тайни, але митрополит Могила, друкуючи свій Трєбник у 1646 році, цих змін таки не узглядчив.

Все ж таки, його книга не появилася скоро друком, мовляв, не Руси вчити нас віри, як писав про те ректор Могілянської Академії, Теодор Скуминович, що з тих причин покинув православ'я й приєднався до Унії.

Митрополит Могіла казав надрукувати в 1645 р. свій катехизм⁷³), що був скороченням "Ісповідання Віри"⁷⁴). Відмітимо, що говорячи про походження св. Духа, він цитує св. Івана "як прийде Утішитель, Дух Правди, що я його пішло, який походить від Отця" (Іван XV:26) і також частину з символу св. Атанасія "Св. Дух є від Отця, але не зроблений, не сотворений і не роджений, але походить. Бог і Отець є сам причиною обом і нероджений. Син же походить від Отця і є роджений, а Св. Дух походить від Отця, але через Сина посилається у світ"⁷⁵). Могіла відмічує що додаткові "і Сина" противилася частинно і Західня Церква.

Говорячи про частний суд⁷⁶), наводить довгий цитат із св. Григора Назіанзенського та заключає, що такий суд мусить бути. Він каже молитися, приносити жертви та творити добрі діла за

---

⁷³) Катизисис — Събраніе короткои науки о артикулахъ вѣры православно-католическою христіанскою ведлугъ признанія и науки церкви с. восточнои соборнои апостольскои для цвѣченія и науки всѣмъ въ школахъ ся цвѣчачимъ христіанскимъ православнимъ дѣтемъ.

⁷⁴) Malvy, A-Viller, M., La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila, pp. 1-124.

⁷⁵) Ibidem, p. 42: "Spiritus Sanctus a Patre, non factus, non creatus, neque genitus, sed procedens (1) Deus et Pater ipse solus est causa (2) duobus et inginitus. Filius autem ex solo Patre causatus et genitus, et Spiritus Sanctus ex solo Patre causatus et procedens, sed per Filium in mundum missus."

⁷⁶) Ibidem, pp. 36-37: "Idem inde clarum est, quod ante iudicium extremum hoc sine iudicio praticulari fieri non possit. Est igitur iudicium particulare."

вмерлих, бо вони не можуть уже допомогти собі самим⁷⁷). Душі, що відійшли з цього світу осуджені, йдуть до пекла (інфернум), що називається вічним вогнем: "Відійдіть від мене в огонь вічний, приготований дияволу й ангелам його"; але Могила не вяснює докладно, де перебувають душі, що не відбули ще своєї покути та потребують наших молитов.

**
*

Велику роллю в переговорах про загальне замирення Церкви й оснування патріархату в Україні відіграв великий ревнитель Православної Церкви Адам Кисіль, воєвода Київський, якого часто порівнюють із князем Острозьким⁷⁸).

Цікаво знати, яке було Ісповідання Віри Адама Кисіля. Заховалися його дві фундаційні грамоти: одна для православного, уфундованого ним монастиря св. Покрови в Низкиничках (15 вересня 1643 р.), а друга з 1646 р. з нагоди його "фундушу" для латинського костела в його добрах у Свойговій.

У першій з них, написаній по-українському,

77) *Ibidem*, р. 39.

78) На жаль, життя й діяльність цієї цікавої консервативних поглядів людини, що мала великий авторитет у козаків, а zarazом тішилася пошаною й довір'ям короля Володислава ІУ, — не є ще належно висвітлені. Знаємо, що він жив дуже приязно з католицьким митрополитом Рутським, бо напр. рентував деякі добра митрополії. Також католицький єпископ Йоаким Мороховський із Володимира іменував його виконавцем своєї останньої волі, в якій розділив усе своє майно католицьким церквам та інституціям. Ці добрі відносини Кисіля з католиками поспувались около Великодня 1632 р. і від тоді він став завзятим оборонцем православних на Соймі, маючи попертя всіх своїх делегатів і православної єрархії, до якої узаконення він, мабуть, найбільше причинився.

він між іншим писав: "Ісповідую... єдину Вселенську Апостольську Церкву, за яку св. мученики кров свою пролляли; ісповідую також, що, як у ерархії небесній, хоч св. Письмо говорить про різні чини (ангелів, архангелів, херувимів, серафимів), то всі вони підлягають одному Господеві Богові, — такий же порядок має бути в Божій Церкві на землі, бо вона в усьому має брати зразок із небесної, тріумфуючої (Церкви); також старозавітній устрій був прообразом Нового Заповіту, — а там Арон був верховним первосвященником на землі; — тому й кожна держава, що має одного адміністратора, є добра; — подібно цьому й церковна установа, будучи під головством свого Основника Господа й Бога, не зможе досягнути совершенної форми на землі без одного адміністратора й начальника; і вже за життя Апостолів одного з них наша Мати св. Церква у своїх піснях ісповідує верховним, тому й пересемникам цього Апостола і його насліддю також належить єдине першенство.

"Одначе, в теперішньому нещасному часі Божої Церкви, головню в нашій вітчизні й руському народі, розбита внаслідок важких і Боже обличчя обдираючих роздорів, і через наші гріхи в цей важкий час бідні християни терплять, а свята віра чистого грецького закону піддається різним насмішкам. І тому, заки Господь Бог, у Якого всемогутній руці лежить ціла ця справа, не об'єднає всіх в одне, я, що в цій Речіпосполитій завжди ревню стояв за права, свободу і привілеї прабатьківської віри, вчинив це ісповідання..."⁷⁹⁾.

Три роки пізніше Адам Кисіль, даючи "фундуш" на латинський костел, писав по-латинському в тому самому дусі, вважаючи, що лише люд-

---

⁷⁹⁾ Київський Центральний Архів, ч. 1028.

ські гріхи та брак християнської любови і взаємного зрозуміння причинилися до ненависти й поділу однієї Христової Церкви⁸⁰).

---

⁸⁰) Там же, ч. 1022: “Deo Uno Trino gloria. Omnes nos Orthodoxi unam profiteamur sanctam Catholicam Apostolicam Ecclesiam, cuius Christus Dominus formavit individuum mysticum corpus, quod beatissimi martyres Graeci et Latini sacratissimo purpurarunt sanguine. Unus Deus, una fides, unum baptisma praedicatur, nec perinde duplex est fides, quod Latino et Graeco colitur ritu, sed religio duplex sola iniquitas temporum tulit, sic merentibus peccatis huc usque irrevocabilem divisionem, quapropter sicut exorandum est Divinum Numen, cuius est praemium illud, quod est individuum divisum ad suae sanctissimae concordiae revocare principia. Sic est nobis certantum votis atque mutua et fraterna charitate, cuius iudicia et argumenta debent esse opera. Ergo ad confirmandum nostrae Christianae charitatis vinculum ego, infirmus hominum, maximus autem peccatorum, Adam a Brosilow Kisiel...”.

13. Гадяцька Угода й дальші старання про патріярхат

Увійшовши в затяжну війну з Польщею, гетьман Богдан Хмельницький зачав оглядатися за союзниками. Він звернувся до московського царя Олексія Михайловича з проханням помочі. Одначе, цар отягався, бо в Москві ще не забули польської авантюри з Дмитром Самозванцем, яка малощо не закінчилася знищенням московської держави. І, як козацькі війни надшарпали Польщу й вона була на вичерпанні своїх сил, тоді цар на засіданні Земського Собору 22 лютия 1653 р. рішився "прийняти" Україну під свій протекторат не тому, щоб їй чесно помогти, але щоб забрати білоруські землі та вмішатись у внутрішні справи України.

З огляду на існуючий мир із Польщею цар постановив використати релігійний антагонізм, як причину до війни з Польщею. Він, перш-за-все, вислав своїх амбасадорів, Бориса Репніна й Теодора Волконського, до короля Яна Казимира, якого вони застали у Львові 20 липня т. р. та зачали переговори, пропонуючи довести до згоди з Хмельницьким на основі Зборівської Угоди з 1649 року, при чому домагалися знесення церковної Унії⁸¹). Таким чином, Москва знову використала клич "за православних християн", щоб вмішатись у справи сусідньої держави.

Пропозиції царя були відкинені й у жовтні цар зачав готовитися до війни. Спочатку 1654 р.

---

⁸¹) **Титовъ, Т. Н.**, Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность 1654-1725, Киевъ, 1905, ст. 53,

cf. Praszko, J., De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655-1665, Romae, 1944, p. 42.

приїхало царське посольство до Переяслава та в дні 27 березня дійшло до підписання українсько-московської Угоди. По цьому москалі рушили на Білорусь і Литву так, що в липні зайняли Вильно й Ковно.

Всюди, де вступила нога московського солдата, нищено церковну Унію⁸²), а рівночасно московський патріярх Нікон додав до свого титулу ще Білорусь і Малороссію (так москалі називали Україну), інакше кажучи, без відома й проти волі Київського митрополита московський патріярх хотів підчинити своїй юрисдикції цілу митрополію, що визнавала патріярха в Константинополі. На бажання патріярха Нікона цар видав окремий указ (15 вересня), яким казав патріярхові перебрати під свою юрисдикцію білоруські єпископства⁸³) і патріярх Нікон це вчинив, напр. іменував єп. Філарета зі Суздаля для Смоленська та висвятив монаха Калікста Риторайського на архієпископа в Полоцьку. Нікон робив також намагання диктувати Київському митрополитові Сильвестрові Косову, але цей до своєї смерті (25 квітня 1657) не прийняв того до відома.

По його смерті гетьман Богдан іменував адміністратором митрополії, Лазаря Барановича, і йому радив московський воєвода Андрей Бутурлін не заряджувати вибору нового митрополита без згоди й благословення патріярха Нікона. Гетьман Богдан скоро переконався до чого змагала Москва, тому зачав помалу відриватися від неї та оглядатись за новими союзниками, напр. Семигород і Швеція, але несподівана смерть (6 серпня 1657) не дозволила гетьманові довести цього діла до кінця. По короткому гетьманстві його сина Юрія, гетьманом вибрано Генерально-го Писаря, Івана Виговського, і вже за нього ви-

82) **Макари**, История Русской Церкви, XII, ст. 87.

83) **Акти Западной России**, XIV, ст. 354.

брано єпископа Дионісія Балабана з Луцька на православного Київського митрополита (6 грудня 1657).

Гетьман Виговський постановив заключити з Польщею союз і в тій цілі вислав свого амбасадора, Павла Тетерю, до Гоці на Волині, де він вів таємні переговори з королівським повновластником, каштеляном Станиславом Бенєвським. Під час цих переговорів Тетеря мав інструкції гетьмана й козацької старшини настоювати на повну ліквідацію церковної Унії в цілій державі, якої рівноправною частиною мало стати Князівство Руське. Українські й білоруські католики східнього обряду мали зірвати з Римом, або віддати всі свої церкви й церковне добро православним та перейти на латинський обряд. Очевидячки, польська сторона погодилася на такі умовини, добачаючи в цьому свою державну й церковну користь, бо те, чого не могли вчинити польські місіонери через індивідуальне "хапання душ", тепер робили самі козаки, себто гнали силою своїх братів католиків до латинського обряду!

Одначе, Рим глядів на цю справу інакше. Апостольський Нунцій Петро Відоні, що скоро дізнався про таємні переговори, зарепортував про все до Риму. Цікаво: він у своєму рапорті (30 липня 1658) твердив, що сам гетьман Виговський, як також Павло Тетеря, разом із митрополитом Балабаном і архимандритом Теодосієм Василевичем із Слуцька були прихильні церковній Унії, та щоприш під пресією старшини й козацтва висунули свої домагання⁸⁴). Нунцій одер-

---

⁸⁴) Відомо, що Павло Тетеря був у добрих відносинах з Ісусівцями і подарував їм свій дім у Варшаві на католичеську Колегію (Андрусяк, М., Павло Тетеря та Львівська Ставропігія, ЗНТШ, 151 (1931), ст. 182; той же, 3 останніх лят Павла Тетери, Кварт. Гіст., 51 (1937), ст. 558). Павло Тетеря вмер католиком.

жав із Риму інструкцію запротестувати проти намагань знищити Унію і проти переходу східних католиків на латинський обряд. Король Ян Казимир оправдував такий крок konieczністю рятувати державу від загибелі. Українсько-польська Угода була підписана 16 вересня 1658 р., але з тим, що вона ще мала одержати свою ратифікацію на Загальному Соймі у Варшаві.

Внаслідок протесту нунція та можливості, що Сойм може відкинути ратифікацію артикулу про знищення Унії, король вислав на Україну Станіслава Беневського і там він переговорював (грудень 1657) із канцлером гетьмана Виговського, Юрієм Немиричем. Скажемо, що в тому часі виринула думка від самих православних, щоб до замирення Церкви притягнути патріярха Макарія з Антіохії (1647-72), бо він, вертаючись із Москви, відвідував Україну в 1656 р.⁸⁵) і в своїх розмовах з українськими державними мужами говорив прихильно про Унію з Римом⁸⁶). І про таку його опінію говорив у Варшаві посол гетьмана Виговського, Теодосій Грек. Унаслідок цього король написав до патріярха Макарія запрошення приїхати в Україну. Тим часом у Варшаві велися розмови Павла Тетері з Беневським. У січні писали до короля гетьман Виговський і митрополит Дионисій Балабан, разом з архимандритом Мещерським, жадаючи спільного Собору з католиками і на ньому мав би бути патріярх Макарій або патріярх із Константинополя, а як це буде неможливе, то нехай король подбає, щоб у Києві був заснований власний патріярхат. Одначе, на основі давніх досві-

⁸⁵) Grumel, V., *Macaire patriarche grec d'Antioche 1647-1672*, in *Echos d'Orient* 19 (1928), p. 73.

⁸⁶) Там же, ст. 74; патріярх Макарій написав у 1660 р. листа до папи Олександра VII, де визнавав його головою Церкви, а в 1664 р. вислав папі своє католицьке ісповідання віри й умер поєднаний із Римом.

дів у Римі думали, що на спільному Соборі до згоди не дійде, тому пропонували, щоб найперше договоритися з королем і гетьманом Виговським; то й такі розмови велися.

Дуже правдоподібно, що це було причиною прибуття на Загальний Сойм (17 березня 1659) із католицької сторони: адміністратора митрополії Гавриїла Коленди, з єпископами Яковом Сушею з Холму, Андрієм Квасніцьким із Смоленська, Іваном Потієм із Володимира та Прокопом Хмельовським із Перемишля. Всі вони виявили готовість піти на великі уступки, нпр. годилися визнавати патріарха в Константинополі при рівночасному захованні єдності з Апостольським Престолом у Римі.

Дня 29 квітня прибула до Варшави православна делегація: митрополит Дионисій Балабан, із єпископами Антонієм Винницьким і Арсенієм Желіборським та архимандритами Мещерським, Василевичем і Тукальським. Православна делегація, найперше відбула конференцію з латинським примасом В'ячеславом Ліщинським і іншими латинськими єпископами, та тепер знову домогалися спільного Собору⁸⁷). У ході розмов прийшла вістка з України, що гетьман Виговський сам хоче взяти цілу справу в свої руки й говорити з Папою. Про це написав королеві Марії-Людвіці польний гетьман Потоцький. І канцлер Виговського, Юрій Немирич, висунув домагання на основі одержаних інструкцій, що він поїде до Папи зі своєю 12-членною делегацією. Нунцій доніс про те до Риму, але відповідь була, щоб продовжати ті переговори на місці⁸⁸).

Тим часом, Сойм затвердив дещо змодифіко-

---

⁸⁷) Макари, XII, ст. 553.

⁸⁸) У Римі, мабуть, не довіряли Немиричеві, бо він був аріянином, дещо перед тим, заки навернувся на православ'я.

ваний артикул про "стародавню грецьку віру", на основі якого Унія задержувала свій стан, але не мала можливості розвиватися в майбутньому⁸⁹).

По рапорті нунція Відоні в Римі відбулося засідання Конгрегації кардиналів (6 червня) і там розглянено нововитворену ситуацію. Злагіднення артикулу про знищення Унії насувало можливість замирення між самими людьми "стародавньої грецької віри", до якої зачисляли себе католики й православні. Нунцій був повідомлений, що папа Олександр VII у засаді був за такою згодою. І як тільки обидві сторони дійдуть до бажаного порозуміння, то папа готовий заснувати для них окремих патріархат. Нунцій одержав також доручення зганити найгострішими словами латинських срархів за те, що вони не противилися намаганням зліквідувати Унію та допустили можливість переходу католиків східнього обряду на латинство. Дещо згодом нунцій (28 червня) одержав із Риму відомість, що папа годиться на прибуття до Риму канцлера Юрія Немирича для переговорів у справі замирення католиків із православними.

---

⁸⁹) **Theiner**, Monumenta Poloniae, III, nr. 543: "Quod attinet ad ecclesias et bona antiquitas pro ecclesiis religionis Graecae antiquae fundata, penes haec remanere debent Graeci antiqui orthodoxi. Quae Ecclesiae post praestitum publicum iuramentum fidelitatis per Praefectos legionum, aliosque Primates Exercitus Zaporoviensis in spatio dimidii anni tradentur per Commissarios ab utrinque destinatos. **Huic autem fidei Graecae orthodoxae, quaeque discordias inter Romanam et antiquo Graecam gentem auget, Onemo e statu spirituali et saeculari, Senatorii et Equestris, Ecclesias, monasteria, fundationes erigere et augere, tam in bonis spiritualibus, quam in Regiae Maiestatis, nec non in propriis haereditariis quoquomodo debet, et vigore huius Commissionis non debebit perpetuis temporibus.**"

Отже справа була на якнайкращій дорозі. Довести її до щасливого кінця й цим разом перешкодила Москва, що при допомозі полковника Івана Безпалого викликала бунт проти гетьмана Івана Виговського, мовляв, гетьман має намір завести польські порядки в Україні. Почалося грізне повстання черні й селянства, під час якого канцлер Немирич був убитий селянами під Ніжином. Московський князь Трубецький, використавши цю громадянську війну, зачав займатися Лівобережну Україну. Серед замішання гетьман Виговський зрікся гетьманської булави (жовтень 1659)⁹⁰). Так помстилася Москва за свою велику поразку завдану їй гетьманом Виговським під Конотопом (8 липня 1659).

Юрій Хмельницький (1659-1663) став гетьманом і зараз по своєму виборі на запрошення Трубецького виїхав із старшиною до Переяслава і там Москва накинула йому (27 жовтня) багато гірший мир, як був перший у тому самому місці, бо тепер змагала до повного знищення української державности⁹¹). У такій ситуації мир із Польщею зірвано, а Гадяцька Угода стратила силу.

Все ж таки, архієпископ Гавриїл Коленда вислав до Риму монаха Іннокента Терпилівського з меморіялом-проектом замирення, де між іншим у 3 артикулі видвигав справу заснування патріярхату, як це є в Москві, бо це єдиний спосіб погодити католиків із православними⁹²).

Тим часом, Москва зайняла Лівобережну Україну й зачала війну з Польщею, але була побита під Чудновом на Волині, а гетьман Юрій

---

⁹⁰) **Холмський**, I., Історія України, Нью Йорк-Мінхен, 1949, ст. 225.

⁹¹) Там же, ст. 228.

⁹²) "**Modus uniendi Ruthenos ab III. mo Archiepiscopo Polocensi inventus et S. Congr. E. C. oblatu**; cf. **Praszko**, op. cit., pp. 134-36.

Хмельницький мусів визнати Гадяцьку Угоду (1660) і на другий рік побив москалів під Бужином, але тепер знову лівобережні українські полки виступили проти нього й зачалася нова громадянська війна, внаслідок якої він мусів зрестися булави та постригся в ченці.

Його наслідником на Правобережжі став Павло Тетеря (1663-65), а Москва скликала "Чорну Раду" черні й казала їй вибрати гетьманом на Лівобережжі Івана Брюховецького. І так Україна стала розділена надвоє.

Із хвилиною вибору Тетері на гетьмана (січень 1663) до Варшави прийшов новий нунцій Пінятеллі. Отже тепер надії на замирення Церкви знову віджили. Українська католицька єрархія з'їхалася до Жировиць і рішила вислати єп. Якова Сушу до Риму. Але в травні 1663 р. вмер православний митрополит Дионисій Балабан і всередині самої Православної Церкви зачався роздор, бо одна партія вибрала митрополитом Йосипа Тукальського, друга ж Антонія Винницького, а король іменував адміністратором митрополії Арсенія Желіборського.

У жовтні того року під час побуту короля Яна Казимира в Білій Церкві знову велися там переговори для замирення католиків із православними. Від православних єпископів були: Желіборський, Винницький; ректор Могиланської Академії Йоанікій Галятовський та архимандрит Гедеон (Юрій Хмельницький). Під час розмов король видвигнув проєкт Петра Могили⁹³), включно зі заснуванням патріярхату в Києві. І знову були добрі надії на скоре замирення. Але й тепер проти Тетері настав бунт і він зложив булаву (1665), а на його місце вибрали гетьманом Петра Дорошенка (1665-1676), а його найближчим дорадником став Київський митропо-

⁹³) *Disponentia ad Concordiam Generalem*, in Hara-siewicz, p. 452.

лит Йосип Тукальський, "духом якого і гетьман живе і вся Україна".

За порадою єпископа Якова Суші Папа Климент IX вислав 12 листів до православної єрархії, поодиноких людей та братств, заохочуючи до праці над замиренням. Але всіх сколихнула вістка про заключення договору Москви з Польщею в Андрусові (1667), договору, що ділив Україну надвоє: Лівобережжя з Києвом ішло до Москви, а Правобережжя до Польщі. В такій ситуації вже не можна було говорити про замирення Церкви і нунцій задержав ці папські листи в себе, так що вони ніколи не дісталися адресатам.

Цікаво, що до нового нунція Марескотті їздив особисто православний архимандрит Василевич із Слуцька (березень 1670) із меморіалом, у якому приймав постанови Собору у Фльоренції та проєкт замирення Петра Могили⁹⁴). На це годилися також католицькі єрархи, коли гетьман Петро Дорошенко в часі розмов в Острозі (травень 1670) склонювався в сторону прийняття Гадяцької Угоди. В Острозі в імені української католицької єрархії говорив архимандрит Кипріян Жоховський (згодом Київський митрополит). Він годився на проєкт замирення Петра Могили й на установлення патріархату в Києві та висунув думку, щоб спровадити патріарха з Константинополя на сталий побут до Києва, а як би це не було можливе, то нехай він зречеться своїх претенсій до Русі і тоді, очевидно, там буде заснований окремий патріархат⁹⁵).

— — — — —

⁹⁴) "*Media Universalis Concordiae Graecae et Romanae Ecclesiae*".

⁹⁵) Praszko, p. 147: "Transferre Sedem Constantinopolitanam e Graecia in Russiam relicto ibi titulo Exarcae... Mansit annis 70 Romanus Pontifex Avinioniae, maneat Const.-nus in Russia. Si etiam hoc impossibile

Над тими проектами радила Конгрегація кардиналів (21 липня 1670); на тих нарадах був теж новий нунцій до Польщі, Франческо Нерлі, тит. архієпископ Адріанополя, що одержав інструкції діяти для замирення. Одначе з хвилиною вступлення на престіл короля Яна Собеського (1673-96) ціла справа патріархату притихає. У Римі, здається, пішли за радою короля, щоб говорити з кожним православним єпископом зокрема.

~~~~~
videbitur, conandum erit: "Obtinuere a Patriarcha Con-
fano resignationem iuris, quod ille pretendit in Ruthe-
nos, exemplo Moschovitarum".

14. Ідея патріярхату в нашому поколінні

Від кінця XVII ст. життя українського народу пішло окремими шляхами й ані католики ані православні не мали можливости ще раз видвинути ідею взаємного об'єднання в Київському Патріярхаті.

На Східній Україні під московською тиранією йшла політика повного знищення індивідуальности нашого народу, а його Церква підчинена Московському патріярхові, стала оруддям в руках царської екстермінаційної політики, що "лізла чобітьми" в душу народу. У висліді це довело до такого сервілізму й пониження власної гідности, що в усіх українських церквах кожного року українські духовні виклинали великого сина України, гетьмана Івана Мазепу, і це діялося аж до революції в 1917 році. Москва надхнула православних українців такою ненавистю до Риму й західніх християн, що вони, просто, не були здібні думати інакше. Прикладом цього нехай послужить факт, що, як по розвалі царської тюрми народів духовенство Української Народньої Республіки не визнало своєї помосковленої єрархії й зверталося до греків, грузинів і навіть москалів, щоб їх висвятили на українських єпископів, — то по їх відмові священники й миряни самі взялися святити своїх єпископів, дарма, що цим небувалим у нашій історії ділом виключали себе від "благочестиво-го православ'я".

Ім не прийшло на думку просити помочі української католицької єрархії та об'єднати цілий нарід під Київським патріярхом. Слуга Божий митрополит Андрій, що мав у тому часі великі повновласті від Апостольського Престола на те-

рени цілої московської держави й ціле своє життя посвятив ідеї об'єднання Сходу зі Заходом, був би зробив усе, щоб до такого об'єднання дійшло. Колись православні могли думати, що єдність з Римом спричинить занепад Української Церкви та затрату її національного характеру. Однак, практика сторіч показала, що їх побоювання були безосновні, бо Українська Церква не лише заховала всі свої традиції, але плекала національного духа й стала дійсним провідником нації в боротьбі за її права. Єдність з Апостольською Столицею в Римі стала джерелом Божого благословення й сили українських християн. З віднайденого недавно у Ватиканських архівах проекту патріархату у Львові в часах Папи Григора XVI видно, що Рим ніколи не перестав думати про цю велику ідею (З ЧСВВ, літо 1961). Згадаємо, що Папа Лев XIII, бажаючи найбільшого розвою Української Церкви, запланував оснування патріархату для українців Галичини й Закарпаття та навіть доручив св. Конгрегації для Поширення Віри виготовити цілий проєкт у деталях, і лише сильний спротив малярської впливової аристократії на дворі у Відні не дозволив цього здійснити.

Сьогодні в часах воюючого комунізму й атеїзму інакше дивляться на Божі справи грецькі православні та німецькі чи англосаські протестанти. Вони всі уважніше слухають голосу Папи Івана XXIII, що заповів скликання Вселенського Собору, на якому важливе місце матиме справа об'єднання всіх християн.

І наші католицькі єрархи у вільному світі, зібрані на Конференції в Римі (12-16 жовтня 1959) в своєму Соборному Посланні звернулися із закликом до православних українців. Вони між іншим писали: "Йдучи слідами нашого великого Подвижника церковної єдності Слуги Божого Митрополита Андрія, — простягаємо й ми наші руки до наших православних Братів-

Владик, — і просимо їх в ім'я Христове, щоб для добра нашої Церкви вони разом з нами стали перед близьким уже Вселенським Собором з покірним проханням об'єднати нас в одному Київському Патріархаті українського народу, в злуці з Апостольським Престолом в Римі... Знаючи, на основі історичних документів, що найважчою причиною створення й утримання розділеної Церкви, а зокрема серед нас українців, були людські немочі й пристрасті, ми не могли б почуватися спокійними в совісті, якщо ми, в повному християнському смиренні в цю історичну хвилину, в якій живемо, не вчинили б того всього, що потрібне для релігійного й церковного замирення в нашому народі, що за нього, передовсім ми, церковні Єрархи, несемо відповідальність перед Богом і перед історією⁹⁶).

В обличчі нечуваного спустошення, спричиненого воюючим безбожництвом у світі, а зокрема в Україні, де знищена Українська Католицька й Православна Церква, такий заклик католицької єрархії був голосом сумління українського народу. Важка боротьба українських християн, католиків і православних, у вільному світі за вдержання себе на поверхні життя й покладення сильних основ під майбутній розвій, вимагає об'єднання, що впливає із самозаховавчого інстинкту нації.

І вже з тих причин всі українці у вільному світі з великим заінтересуванням і нетерпеливістю очікували на відповідь єрархії Української Православної Церкви. По шости місяцях очікування появилася негативна відповідь⁹⁷) також у Соборному Посланні православних Владик, мовляв, Рим нам ворожий, тому ходіть до нас, до Православної Церкви. На жаль, не сказали до

96) "Шлях", 11 листопада 1959, ст. 2, пор. Пастирське Послання Українських Владик, Вінніпег, 1959.

97) "Українське Православне Слово", червень, 1960.

якої: Автокефальної, Соборноправної, "на Еміграції суцїї" чи тієї, що в єдності з патріархом Константинополя, — всі вони є самостійні й нема між ними згоди.

Вартим підкреслення є обставина, що автор чи автори відповіді, навмисне подали перекручений цитат із Послання українських католицьких Владик, не згадавши ані словечком про їх запрошення об'єднатися в одному Київському патріархаті, бо це було головною думкою українських католицьких Владик, якої православні Владики не хотіли, або не могли зрозуміти. Відновлене в 1960 р. Українське Богословське Наукове Товариство в 1961 р. відбуває в Європі й Америці свої конференції, яких завданням є підготувати психологічне підґрунтя для майбутнього об'єднання нашої Церкви.

Український Патріархат тепер потрібний більше, як будь-коли перед тим. Український патріарх єдиний може зцементувати всі наші Церкви в діаспорах, бо вже сьогодні видно велику небезпеку, що без такого об'єднання при сучасних політичних відносинах на Рідних Землях, Церкви у вільному світі затратять з ними живий зв'язок. Чи відчують наші православні браття велику вагу цього історичного моменту, покаже найближча майбутність.

ДОДАТОК

ЛИСТ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ДО АРХИЄПІСКОПА ВІЛЬГЕЛЬМА ГАБСБУРГА (ВАСИЛЯ ВИШИВАНОВОГО)

Ваша Високосте !

Я дізнався, що частина головного складу української Церкви, який повинен зібратися 21 червня, має намір дати мені гідність українського патріарха. Цей виступ був би з одного боку виразом протесту Українців проти обрання Антонія митрополитом Київським, а з другого боку підтвердив би цим конкретним способом автокефалію української Церкви. Автокефалія рішуче поборюється партією реакціонерів, а це цілком противне намірам Українців. Гетьман проголосив, що на випадок як би Синод не виніс рішення в цій справі, то йому не зістанеться більш нічого, як самому проголосити автокефалію.

І я не знаю, чи мою кандидатуру поставлено якоюсь більш значною партією, чи це якесь хвиливе бажання без наслідків. Коли б перша можливість прийшла до свого здійснення, то Ваша Високість з мого боку в тім була б повідомлена і могла б уявити собі справу про дальшу позицію, яку я мав би зайняти в цім ділі.

Я не міг би прийняти обрання інакше, як абсолютною, свобідною, покритою великою більшістю і яке в той же час мало б канонічну силу по правилам Східньої Церкви. Нема що казати про те, що таке обрання рівнозначне з прийняттям унії. Рим повинен затвердити обрання. Покищо уповноваження, які я одержав від Папи

Пія Х, могли б вистарчити. Натурально на це я повинен був би попрохати згоди Його Величності. Для мене трудно мати у Львові більш певні інформації, Знаючи мене з давного часу, як сторонника цієї ідеї, мене підозрівали б у підготовці обрання деякою пропагандою. Я принципіально не хотів би робити нічого такого, тай не міг би через недостачу часу, який застається. Коли Ваша Високість знає щонебудь в цій справі або в ній повідомлені, я був би дуже вдячний мати певні вістки. Рітмайстер Форстер мені телеграфував з Відня, що він проїде через Львів без можливости покинути вагон. Я знайду його на двірці і жду теперішних новин, які він привезе з Відня. Ця зустріч дасть мені добру нагоду передати цього листа Вашій Високости.

Прошу прийняти вислови моєї пошани

† **АНДРЕЙ**
Митрополит

БІБІОГРАФІЯ

Акты относящиеся къ истории Западной России, собранные и издание Археографической Коммисии, Спб. 1846.

Amman, A. M. Abriss der ostslavischen Kirchengeschichte, Wien, 1950.

Andrusiak, M. Sprawa Patriarchatu Kijowskiego za Władysława IV (Prace hist. w 30-lecie prof. S. Zakrzewskiego), Lwów, 1934.

Андрусяк, М. Павло Тетеря та Львівська Ставропірія, ЗНТШ, 151 (1931).

Welykuj, A. G. Johannes Velam. Rutskyj in "Exitu viarum" 1603-1608, in Anal. OSBM, II (II), I, 1949.

Welykuj, A. G. Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia, Romae, 1953, I.

Welykuj, A. G. Litterae S. Congregationis de Propaganda Fide, Romae, 1954.

Welykuj, A. G. Acta S. Congregationis de Propaganda Fide, Romae 1953, seq. I.

Harasiewicz, M. Annales Ecclesiae Ruthenae, Leopoli, 1862.

Голубевъ, С. Кіевскій Митрополитъ Петръ Могила, Кіевъ, 1883.

Грушевський, М. С. Історія України-Руси, Львів, 1903 і дд.

Hoffmann, G. Griechische Patriarchen und römischen Päpste, II (3), Patriarch Kyrillos Kontaris von Rerroe, in Or. Chr., 20 (1950).

Honigmann, E. Studies in Slavic Church History, Byz., 17 (1944-45).

Gelzer, H. Der Streit über den Titel des ökumenischen Patriarchen, Jahrb. f. Prot. Theol., 13 (1897).

Grumel, V. Macaire patriarche grec d'Antioche 1647-1672, in *Echos d'Orient*, 19 (1928).

Dölger, F. Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neuen Zeit, München-Berlin, 1924, I.

Dvornik, F. Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, Paris, 1926.

Legrand, E. Bibliographie hellénique au description raisonnée des ouvrages publics en grec par des Grecs au 17e siècle, Paris, 1844, IV.

Макарик, Митр. История Русской Церкви, Спб, 1883.

Malvy, A-Viller, M. La Confession Orthodoxe de Pierre Mogila, Paris, 1927.

Mansi, J. D. Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, XVI.

Нагаєвський, І. Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні, Рим, 1954.

Ostrogorsky, G. History of the Byzantine State, Rutgers Univ. Press, 1957.

Parthey, G. Hieroclis Synecdemus et notitiae episcopatum, Berlin, 1866.

Пастирське Послання Українських Владик, Вінніпер, 1960.

Pelesz, J. Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom, Wien, 1878.

Петрушевичъ, А. С. Сводная Галицко-Русская Лѣтопись, Львовъ.

Pichler, Dr. von, Der Patriarch Cyrillus Lucaris und seine Zeit, München, 1862.

Praszkó, J. De Ecclesia Ruthena Catholica sede Metropolitana vacante 1655-1665, Romae, 1944.

Racki, Documenta historica Croatiae periodum antiquam illustrantia, Agram, 1877.

Р(ождественскіи), С. Петръ Могила, Москва, 1877.

Susza, V. Vita Meletii Smotricii, 1844.

Tanczuk, D. Conamina unionistica in Ecclesia Ruthena in primo dimidio saec. XVII, Romae, 1939.

Таубе, М. Рим и Русь в домонгольскіи период X-XIII вв., Майнц, 1927.

Theiner, A. *Votera monumenta Poloniae, etc., Romae, 1860-1863, III.*

Титовъ, Т. Н. *Западная Русь въ борбѣ за вѣру и народность 1654-1725, Кіевъ, 1905.*

Українське Православне Слово, Бавндбрук, червень, 1960.

Farlatti, D. — Coletti, v. *Illyricum Sacrum. Venetiis, 1751-1819.*

Фурикевич, В. *До питання про національність митрополита Рутського, Богословія, 15 (1937).*

Харламповичъ, К. *Западнорусскія православнія школы, Казань, 1848.*

Холмський, І. *Історія України, Нью-Йорк — Мюнхен, 1949.*

Хомин, о. П. *Митрополит Йосиф Велямин Рутський і його освітні змагання, Богословія, I (1923).*

ЗМІСТ:

Передслово	— — — — —	V
1. До праісторії змагання за патріархат	—	1-5
2. Стан церковної справи на початку XVII сторіччя	— — — — —	6-9
3. Патріарх Теофан IV і висвята православної єрархії	— — — — —	10-12
4. Проект замирення через патріархат у Києві	—	13-19
5. Смотрицький, Могила й Лукаріс	— —	20-24
6. Проект замирення й патріархату	— —	25-27
7. Причини невдачі Смотрицького	— —	28-31
8. Дальший стан переговорів про замирення й патріархат	— — — — —	32-36
9. Узаконення православної єрархії та посилення боротьби	— — — — —	37-42
10. Митрополит Могила й ідея патріархату в Україні	— — — — —	43-47
11. Київський патріархат у проекті Петра Могили	— — — — —	48-63
12. Яке ж було православ'я Петра Могили і його однодумців?	— — — — —	64-72
13. Гадацька Угода й дальші старання про патріархат	— — — — —	73-82
14. Ідея патріархату в нашому поколінню	—	83-86
Додаток: Лист митрополита Андрія до архикнязя Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного)	— — — — —	87-88
Бібліографія	— — — — —	89-91

ЦЬОГО Ж АВТОРА:

**Католицька Церква в минулому й сучасному
України** — Філядельфія, 1950.

Батьки і Діти (світла й тіні модерного виховання)
— Філядельфія, 1952.

Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні
— Рим, 1954.

**Рівноапостольна свята Ольга-Олена, княгиня й
володарка** — Філядельфія, 1955.

Рим і Візантія — Торонто, 1956.

Децо про Календар — Філядельфія, 1956.

Тернистим шляхом (спомини священника про Березу) — Філядельфія, 1957.

**Київський князь Дмитро-Ізяслав і Петрів Престол
в Римі** — Йорктон, 1958.

Між двома війнами (спомини священника з 1939-
41 р.) — Філядельфія, 1961.

Стародавня Україна в світлі історичних пам'ятників
— Йорктон, 1961.

Історія України (разом з історією Церкви) —
друкується у Філядельфії.

Історія Римських Вселенських Архисреїв (від св.
Петра до папи Івана XXIII), три томи. (За ухвалою
українських католицьких Владик друкує УБНТ в
Римі).

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

“ ДОБРА КНИЖКА ”

видало у Львові до 1939 року 133 книжки.

ВЖЕ НА ЕМІГРАЦІЇ ВИДАЛО:

Випуск:

- 133a) **ГОЛОС ІСУСА ДО УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія) 1944. (Вич.)
- 134) **Теофіл Коструба. ВІРА НАШИХ ПРЕДКІВ.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія). 1946. (Вичерпане).
- 135) 137) 139) **“ЖИТТЯ І СЛОВО”** — кварталник для релігії й культури. Інсбрук-Зальцбург (Австрія) ч. 1 — 1948; ч. 2 — 1948; ч. 3-4 — 1949. Комплет 1-14 ціна \$4.00.
- 136) **Роберт Котен. СЬОГОЧАСНА МОЛОДЬ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1948. (Вичерпане).
- 138) **Григор Меріям-Лужницький. ПОСОЛ ДО БОГА.** Історичний фактомонтаж. Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1949. Ціна \$0.75.
- 140) **о. Равль Плю. НАЗУСТРІЧ ЖИТТЮ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. Ціна \$0.75.
- 141) **М. Брадозиц. ОДНА НАЦІЯ — ОДНА ЦЕРКВА.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. (Вичерпане).

ВЖЕ В КАНАДІ, М. ТОРОНТО, ВИДАНО:

- 142) **Володимир Молодецький. У БОЮ ПІД БРОДАМИ.** 1952. (Вичерпане).
- 143) **Олександр Мох. ТЕОФІЛ КОСТРУБА, УЧЕНИЙ ПРАВЕДНИК** (життєпис). 1952. Ціна \$0.25.

- 144) **Юрій Мозіль. У ТАБОРІ СМЕРТИ.** 1952. (Вичерпане).
- 145) **КАЛЕНДАРЕЦЬ НА 1953 РІК** (Вичерпане).
- 146) **Юрій Мозіль. КРІЗЬ ЗАЛІЗНУ ЗАНАВІСУ.** Спо-
мини. 1953. Ціна \$1.00.
- 147) **Наталена Королева. ПОДОРОЖНИЙ.** Легенди.
1953. Ціна \$0.50.
- 148) **Олександр Мох. КНИЖКИ І ЛЮДИ.** Серія
друга. Літературно-критичні нариси. 1954. Ціна
\$1.00.
- 149) **Теofil Коструба. НАРИСИ З ЦЕРКОВНОЇ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ X-XIII СТОЛІТТЯ.** 1955. Ціна
\$2.00.
- 150) **СВ. ПИСЬМО СТАРОГО ЗАПОВІТУ — КНИГА
ТОВИТ** у перекладі о. д-ра Володимира Дзьоби.
1954. Ціна \$0.25.
- 151) **о. Йосиф Схрейверс, ЧНІ. ЧУДЕСНЕ ЖИТТЯ
СЕСТРИ ВАРВАРИ.** 1954. Ціна \$1.50.
- 152) **М. Кузьмович-Головінська. ЧІЧКА.** Новеля.
Ювілейне видання. 1954. Ціна \$1.75.
- 153) **Олена Кисілевська. ПО РІДНОМУ КРАЮ.** Ман-
дрівні спомини. 1955. Ціна \$2.00.
- 154) **о. д-р Ісидор Нагаєвський. РИМ І ВІЗАНТІЯ.**
Вселенська Церква і патріарх Фотій. 1956. Ціна
\$2.50.
- 155) **Юрій Мозіль. ЗАПИСКИ ПОЛІТВ'ЯЗНЯ.** 1958.
Ціна \$1.00.
- 156) **В. Лозинський — М. Ценевич. ПРОКЛЯТИЙ
КАМІНЬ.** Історична повість. 1958. Ціна \$1.50.
- 157) **М. Кузьмович-Головінська. ГОРБАТЕНЬКА.**
Оповідання. 1958. Ціна \$0.50.
- 158) **Юрій Мозіль. НА ВРОНКАХ.** Спо-
мини політ-
в'язня. 1959. Ціна \$1.50.
- 159) **Олександр Микола Мох. НАРИС ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ.** (Друку-
ється).

- 160) Митрополит Василь Липківський. **ВІДРОДЖЕННЯ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ 1917-1930.** — 1959. Ціна \$3.00.
- 161) о. Олексій Заклинський. **ЗАПИСКИ ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН.** Спомини. (Друкується)
- 162) Федір Одрач. **ПОКИНУТА ОСЕЛЯ.** Оповідання. 1961. — Ціна \$2.50.
- 163) Богдан Курилас. **ДІЯЛОГИ ВАСИЛІЯНОК.** Історична п'єса в 5 діях із часів переслідування св. Церкви Росією в 1838-1843 рр. — 1961. Ціна \$1.00.
- 164) д-р Юрій Герич. **ОГЛЯД БОГОСЛОВСЬКО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЙОСАФАТА КУНЦЕВИЧА.** 1961. Ціна \$0.50.
- 165) омм. **КІНЕЦЬ СВІТУ.** Чи, коли і як буде? (Друкується).
- 166) д-р Богдан Казимира. **ПЕРШИЙ ВАСИЛІЯНИН У КАНАДІ.** 1961. Ціна \$0.50.
- 167) Володар Буженко. **ІВАН СУЛИМА.** Історична повість із козацьких часів. (Друкується).
- 168) Теофіл Коструба. **ЯК МОСКВА НИЩИЛА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ.** 1961. Ціна \$0.50.
- 169) Василь Королів-Старий. **ЗГАДКИ ПРО МОЮ СМЕРТЬ.** — Спомини. — 1961. — Ціна \$1.50.
- 170) Наталена Королева. **П'ЕДОК.** З анналів і легенд. — Історична повість.—1961. — Ціна \$3.00.
- 171) о. д-р Ісидор Нагаєвський. **ОБ'ЄДНАННЯ ЦЕРКВИ Й ІДЕЯ ПАТРІАРХАТУ В КИЄВІ.** Історично-богословська студія. — 1961. — Ціна \$1.00.
- 172) Теофіл Коструба. **НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.** (Друкується)

Дальші випуски в підготовуванні.

Замовляйте на адресу:

ALEXANDER MOSH ("DOBRA KNYZKA")

6 Churchill Avenue — Toronto 3, Ontario — Canada

